

Μάνος Κοντολέων

Απόψεις

για την Παιδική Λογοτεχνία

 ΑΝΟΙΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Απόψεις για την Παιδική Λογοτεχνία

// Δοκίμια

Μάνος Κοντολέων

 ΑΝΟΙΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

www.openbook.gr

Επιμέλεια έκδοσης: Γιάννης Φαρσάρης

ISBN 978-618-5444-43-3

Πρώτη έκδοση: *Ιούνιος 1988*, Εκδόσεις Πατάκη

Εικόνα εξωφύλλου: **Karl Fröhlich** (Germany, 1821-1898) από το βιβλίο: *Karl Fröhlich's frolicks with scissors and pen*, New York: R. Worthington, 1879.

Ελεύθερη πνευματικών δικαιωμάτων - (Πηγή: www.archive.org)

Η συλλογή δοκιμίων *Απόψεις για την Παιδική Λογοτεχνία* του Μάνου Κοντολέων

διανέμεται ελεύθερα στο διαδίκτυο σε μορφή ψηφιακού βιβλίου

υπό άδεια [Creative Commons BY-NC-SA](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) [Αναφορά δημιουργού - Μη εμπορική χρήση - Παρόμοια διανομή]

ΜΑΝΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΑΠΟΨΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΔΟΚΙΜΙΑ

Μάνος Κοντολέων

ΜΑΝΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

Γεννήθηκε και ζει στην Αθήνα.

Σπούδασε Φυσική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ασχολείται με όλα τα είδη του πεζού λόγου: μυθιστόρημα, νουβέλα, διήγημα, παραμύθι, θέατρο και δοκίμιο. Έχει κατά καιρούς συνεργαστεί με διάφορες εφημερίδες και περιοδικά (Καθημερινή, Αυγή, Τα Νέα, Βήμα, Βραδινή, Αδέσμευτος, Ελεύθερος Τύπος, Διαβάζω, Αντί, Τραμ, Πόρφυρας, Λέξη, Ρόδι, Γεια Χαρά κ.ά.) δημοσιεύοντας κριτικές, άρθρα και λογοτεχνικά κείμενα.

Έχει μεταφράσει αρκετά βιβλία για παιδιά και νέους.

Έχει τιμηθεί δύο φορές με Κρατικό Βραβείο, υπήρξε υποψήφιος για τα Διεθνή Βραβεία Άντερσεν και Λίνγκοτριγκ. Βιβλία του έχουν κατά καιρούς βραβευτεί από την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών, από τον Κύκλο Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου και περιλαμβάνονται αναγνωστικά και σε διάφορες ανθολογίες πεζογραφίας και δοκιμίου. Ένα μυθιστόρημά του έχει μεταφερθεί στην τηλεόραση, ενώ άλλα έργα του έχουν μεταφερθεί στο θέατρο.

Στο εξωτερικό η παρουσία του είναι γνωστή αφενός με την αναγραφή στον τιμητικό πίνακα Άντερσεν της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY) του μυθιστορηματός του «Δομήνικος» και αφετέρου με τη μετάφραση και κυκλοφορία μυθιστορημάτων και διηγημάτων του στη Γαλλία ,στη Γερμανία, στις ΗΠΑ και στην Ταϊλάνδη

Ο Μάνος Κοντολέων είναι παντρεμένος με τη μεταφράστρια και συγγραφέα Κώστια Κοντολέων και έχουν αποκτήσει δυο παιδιά -την Άννα και τον Δομήνικο.

Ζει στην Αθήνα και για μεγάλα χρονικά διαστήματα «μεταναστεύει» στον Άγιο Λαυρέντιο, ένα γραφικό χωριό του Πηλίου.

Περισσότερες πληροφορίες: www.kontoleon.gr.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η λογοτεχνία που απευθύνεται σε αναγνώστες μικρής ηλικίας -δηλαδή σε παιδιά και εφήβους- είναι μια ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή εντός της οποίας το κείμενο που γράφεται, ακροβατεί ανάμεσα στην ελευθερία της καλλιτεχνικής δημιουργίας και στην οριοθέτηση των κανόνων της παιδαγωγικής.

Η ελληνική λογοτεχνία για παιδιά και νέους αποκτά το σύγχρονο πρόσωπό της αμέσως μετά την μεταπολίτευση. Στα χρόνια, δηλαδή, όπου οι ανάσες ελευθερίας που επικρατούσαν στους πνεύμονες της δυτικής κουλτούρας, μπόρεσαν να απλωθούν και στη χώρα μας.

Έτσι, λοιπόν, μέσα στη δεκαετία του '80 νέες φωνές παρουσιάζονται και στα βιβλία για παιδιά και είναι φωνές που αποφασίζουν να ακουστούν με όσο πιο αποτελεσματικό τρόπο γίνεται.

Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας -και να ληφθεί υπ' όψιν πως ακόμα η παιδική λογοτεχνία δεν είχε βρει τη θέση της στα Πανεπιστημιακά μαθήματα- πολλοί συγγραφείς είχαν αναλάβει το ρόλο να καταθέτουν εμπειρίες και απόψεις τους με έναν κάποιον θεωρητικό τρόπο.

Ομιλίες, κείμενα, διοργάνωση συνεδρίων, συνεντεύξεις πάνω σε θέματα που αντιμετώπιζαν τα κείμενα για παιδιά με απαιτήσεις εκπλήρωσης μιας λογοτεχνικής οντότητας.

Ανήκω στη γενιά των συγγραφέων που χτίσανε τη νέα μορφή της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας. Και πάντα πίστευα πως μαζί με το καθαρώς λογοτεχνικά κείμενα, αξίζει ένας συγγραφέας να ασχολείται και με θεωρητικούς προβληματισμούς.

Τα άρθρα που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο γραφτήκανε εκείνη την περίοδο και εκφράζουν τις απόψεις αλλά και τις συνθήκες εκείνων των χρόνων.

Αλλά, καθώς ο νέος αιώνας συμπληρώνει πάνω από είκοσι χρόνια και όπως μια νέα μορφή συντηρητικότητας απλώνει τη σκιά της στα έργα για παιδιά, αυτά τα κείμενα αποκτούν μια νέα επικαιρότητα.

Γι αυτό και θέλησα να εντάξω το βιβλίο μου «Απόψεις για την Παιδική Λογοτεχνία» στη Ανοικτή βιβλιοθήκη του OpenBook.

Καλό θα είναι όταν μας προβληματίζει το μέλλον, να στρεφόμεστε προς το παρελθόν για να αντλήσουμε βοήθεια από τη δική του εμπειρία.

Μάνος Κοντολέων

Φεβρουάριος, 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- [σελ. 12] - Η προσέγγιση της ανάγνωσης.
- [σελ. 16] - Το κέρδος των παιδιών από την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων και κριτήρια επιλογής τους.
- [σελ. 29] - Η θεματολογία της νεοελληνικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους.
- [σελ. 34] - Λογοτεχνία για παιδιά και πολιτικοποίηση.
- [σελ. 39] - Η εργασία μέσα στη θεματολογία της παιδικής λογοτεχνίας.
- [σελ. 44] - Το ελληνικό παραμύθι άλλοτε και τώρα· θεματολογία, γλώσσα, κοινό.
- [σελ. 53] - Αισώπου μύθοι· μια ανάγνωση.
- [σελ. 58] - Μια δεύτερη ανάγνωση ενός παραμυθιού του Χ . Κ . Άντερσεν.
- [σελ. 78] - Τρόποι επαφής των παιδιών με τα βιβλία.
- [σελ. 82] - Σχετικά με κάποιες εκδηλώσεις για το παιδικό βιβλίο.

Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Η συγγραφική έκφραση είναι υπόθεση καθαρά προσωπική. Είναι ένα σύστημα, πιο σωστά ένα κύκλωμα, διαφόρων στοιχείων τα οποία συνυπάρχουν, συλλειτουργούν και μορφοποιούνται μέσα στον ατομικό χώρο του ανθρώπου που είναι ή πρόκειται να κληθεί να γίνει συγγραφέας.

Οι ερεθισμοί λοιπόν ποικίλλουν, αλλά και τα σχήματα που λαμβάνουν και οι δρόμοι όπου οδηγούν έχουν μια πληθώρα μορφών λογοτεχνικής έκφρασης, συναισθηματικής φόρτισης και δομικής ενσάρκωσης.

Δεν ξέρω αν οι επιστήμες που ασχολούνται με την ψυχή είναι ή έχουν τη δυνατότητα να γίνουν ικανές σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν να μας εξηγήσουν, καθαρά και απόλυτα, γιατί ένας άνθρωπος αποφασίζει να καταγράψει τα πάθη και τους παλμούς του με τη μορφή ενός λογοτεχνικού έργου· ούτε και, ακόμα πιο γριφώδες, γιατί επιλέγει μια μορφή του έντεχνου λόγου κι όχι μιαν άλλη. Με λόγια, δηλαδή, διαφορετικά, γιατί και πώς φτιάχνεται (μήπως θα προτιμούσατε το ρήμα επιλέγεται;) ο ποιητής και πώς ο πεζογράφος.

Όμως είτε έτσι είτε αλλιώς, η μετάπλαση πραγματοποιείται. Το συμβάν, η συνθήκη, η έννοια, η αίσθηση, το συναίσθημα, κάποιο απ' όλα αυτά ή μείγμα πολυποικίλό τους, διωλίζονται στα ατομικά φίλτρα του συγγραφέα· αναλύονται, ανασυνθέτονται, ενεργοποιούν και επαναφορτίζονται, μέχρι να φτάσει η ώρα της λογοτεχνικής τους δόμησης και κατάθεσης. Το ποίημα, το διήγημα, το μυθιστόρημα, το δοκίμιο και το παραμύθι έχουν πάρει σάρκα και οστά, είναι μια κατάσταση, είναι ένα νέο συμβάν· τώρα πια όχι μόνο για το δημιουργό τους, μα και για τον όποιον, τους όποιους αναγνώστες του.

Από το σημείο αυτό και μετά, τα λογοτεχνικά δημιουργήματα υπόκεινται σε κάποιους κανόνες κατάταξης και αξιολόγησης, κι ας μην ξεχνάμε, βέβαια, πως κάποτε αυτά τα ίδια τα δημιουργήματα επιβάλλουν και νέους ή διευρύνουν τους παλαιότερους. Από το σημείο αυτό και μετά η Αισθητική και η Ιστορία της λογοτεχνίας θα τα αναλύσουν, θα τα τοποθετήσουν, με τη βοήθειά τους θα δικαιολογήσουν την ίδια τους την ύπαρξη.

Ο δημιουργός φαίνεται να μένει, ίσως και να σπρώχνεται, στο περιθώριο. Αδυνατεί να υποστηρίξει, ακόμα και να αξιολογήσει -γιατί όχι;- το έργο που ο ίδιος γέννησε· το έργο του οποίου ο ίδιος, έστω και μη συνειδητά, επέλεξε τη μορφή. Όμως αυτό που κανείς δεν μπορεί να του απαγορεύσει είναι να συνεχίσει να τείνει το χέρι του για μια χειραψία με το μελλοντικό του αναγνώστη. Το δημιούργημά του είναι μια έμπρακτη πρόσκληση για επαφή.

Γιατί τι άλλο μπορεί να είναι η διατύπωση μιας στάσης ζωής με τη βοήθεια της Τέχνης, το λογοτεχνικό βιβλίο δηλαδή, παρά μια επώδυνη, έντονα φορτισμένη, μα και απόλυτα προκαθορισμένη πρόσκληση για στενή, αφάνταστα στενή, σχέση;

Χρησιμοποίησα τη λέξη «προκαθορισμένη». Ένα λογοτεχνικό κείμενο είναι αυτό που είναι: χρησιμοποιεί κάποια τεχνάσματα, καταφεύγει σε κάποια ευρήματα, επιλέγει κάποια κριτήρια. Και η πρόσκληση που απευθύνει, όσο έντονα αγωνιώδης κι αν είναι, άλλο τόσο έντονα είναι και εγωιστική.

Ο αναγνώστης, αν θέλει ν' απαντήσει στην πρόσκληση -ασφαλώς με το δικό του, υποκειμενικό τρόπο-, πρέπει πρώτα και αναγκαστικά να υποκύψει στο κύρος αλλά και στη γοητεία αυτών των προεπιλεγμένων και χρησιμοποιημένων τεχνασμάτων, ευρημάτων και κριτηρίων. Αν δεν αποφασίσει αυτή την παράδοση, η επαφή δε θα πραγματοποιηθεί· η προσέγγιση θα εκπνεύσει πριν την ολοκλήρωσή της, η ανασύνθεση, η προέκταση και η ερμηνεία της ανάγνωσης δε θα ενσαρκωθούν. Η ανάγνωση είναι μια ερωτική συνομιλία. Για να ακουστείς, πρέπει πρώτα να ακούσεις για να πάρεις, πρέπει πρώτα να δώσεις.

Δικαίωμα του αναγνώστη, αναντίρρητο δικαίωμα, να αρνηθεί τη γοητεία, το κύρος, αλλά και τη συγκεκριμένη έκφραση αυτών των αισθητικών τεχνασμάτων, ευρημάτων, κριτηρίων· να αρνηθεί την επαφή. Σε μια τέτοια περίπτωση ας θυμηθεί πως στερείται του δικαιώματος να κρίνει την ενσάρκωσή τους μέσα στη δομή και τα όρια του συγκεκριμένου βιβλίου. Γιατί η κρίση προϋποθέτει, σε ηθικό επίπεδο, τη γνώση· ίσως και την κατανόηση.

Ας μη λησμονιέται πως η ενέργεια που υπάρχει μέσα στην έννοια του ρήματος «κρίνω» συχνά μπορεί να εκτραπεί σε πεδία φασιστικής νοοτροπίας. Η εκτροπή αυτή αποφεύγεται, όταν ο κριτής, πριν αποφασίσει για τη διατύπωση της κρίσης του, έχει δεχτεί την απόλυτη ελευθερία του κρινόμενου καλλιτέχνη να εκφράζεται χρησιμοποιώντας τα μέσα, τους τρόπους, τις τεχνικές που ο ίδιος επέλεξε.

Κρίνουμε το αποτέλεσμα της χρησιμοποίησης των μέσων της καλλιτεχνικής έκφρασης. Αυτά τα ίδια τα μέσα μπορούμε να τα εκτιμάμε πολύ, λίγο ή καθόλου.

Αλλά και η όποια δική μας εκτίμηση γι' αυτά δε θα πρέπει να μας οδηγεί στην εκ των προτέρων και τελεσίδικη καταδίκη ή θεοποίησή τους, ως προς την αισθαντικότητα που είναι δυνατό να τα συνδέει με κάποιους άλλους. Και τελικά ας μην ξεχνάμε κι αυτό: όπως η συγγραφική έκφραση είναι υπόθεση καθαρά προσωπική, το ίδιο είναι και η αναγνωστική προσέγγιση.

Προσωπικά -σαν αναγνώστης μιλώ κι όχι σαν συγγραφέας- θα συμβούλευα την επιλογή της προσέγγισης και όχι της κρίσης. Ακόμη κι αν χρειαστεί να

εγκαταλειφθούν προσωρινά και όχι, ασφαλώς, μόνιμα τα απολύτως ιδιωτικά κριτήρια για το πώς πρέπει να είναι γραμμένο ένα έργο. Δεν εκφράζει η στάση αυτή ούτε δειλία ούτε και ελλιπές αισθητικό πιστεύω. Μάλλον προτείνει και επιβραβεύει το γεγονός της επαφής. Και έχει την πρόθεση να απολαύσει την επικοινωνία σαν ύψιστο γεγονός της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Όλα αυτά ίσως να θεωρηθούν έξω από το πνεύμα ενός βιβλίου που περιλαμβάνει αναιπτώξεις θεμάτων σχετικών με τα διάφορα προβλήματα της Παιδικής Λογοτεχνίας.

Αλλά μια τέτοια θεώρηση θα είναι εντελώς λανθασμένη. Γιατί τελικά ποιος άλλος μπορεί να είναι ο βαθύτερος στόχος της λογοτεχνικής διαπαιδαγώγησης των ανηλίκων, απ' αυτόν που τους οδηγεί σε μια σωστή αναγνωστική συνείδηση, σύντροφο της ενήλικης ζωής τους;

Πέρα, λοιπόν, από τα διάφορα επιμέρους προβλήματα, πέρα από τους τόσους επιμέρους στόχους που όλοι όσοι ασχολούμαστε με το παιδικό βιβλίο βάζουμε, εκείνο που υπάρχει είναι η δημιουργία σωστών αναγνωστών, ανθρώπων δηλαδή οι οποίοι θα έχουν μια σχέση δημιουργίας με το κείμενο που θα επιλέγουν να διαβάσουν.

Η προσέγγιση της ανάγνωσης και η συνείδησή της.

ΤΟ ΚΕΡΔΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥΣ

Όταν λέμε βιβλίο για παιδιά, εννοούμε κάθε μορφή έντυπου λόγου που τυχόν συνοδεύεται από μια πλούσια ή όχι εικονογράφηση και απευθύνεται σε ανθρώπους που διανύουν τα πρώτα 15 χρόνια της ζωής τους.

Ξεχνάμε όμως πως μέσα σ' αυτή την τόσο γενική και τόσο πλατιά κατηγορία περιλαμβάνονται διάφορα είδη βιβλίων. Τα εκπαιδευτικά, τα σχολικά βοηθήματα, εκείνα των εγκυκλοπαιδικών γνώσεων, της προσχολικής ηλικίας, τα εικονογραφημένα (κόμικς) και τα καθαρώς λογοτεχνικά. Εδώ θα μιλήσουμε μόνο για τα τελευταία, τα λογοτεχνικά.

Υπάρχει μια τάση να διαχωρίζεται η λογοτεχνία για παιδιά από εκείνη που απευθύνεται στους μεγάλους. Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται σε πολλά επίπεδα και για πολλούς και διάφορους λόγους. Άλλοι από αυτούς είναι οι ίδιοι ή παρόμοιοι με εκείνους που διαχωρίζουν και τα: υπόλοιπα είδη της λογοτεχνίας - θέμα, μορφή, ιδεολογία κτλ. (Δηλαδή η ύπαρξη κατηγοριών του έντεχνου λόγου σαν κι

αυτούς που εκφράζονται από τους όρους μυθιστόρημα, διήγημα, δοκίμιο, παραμύθι). Ασφαλώς και δεν έχω λόγο να αντιτίθεμαι σ' έναν τέτοιο διαχωρισμό.

Άλλοι όμως διαχωρισμοί εκφράζουν ένα στείο και κακόβουλο περιορισμό της λογοτεχνίας για παιδιά σε διαμερίσματα σαφώς υποδεέστερα των άλλων μορφών που πιο πάνω αναφέραμε. Και φτάνουμε στο σημείο να υποψιαζόμαστε πως η μετατροπή του όρου «βιβλίο για παιδιά» σε «παιδικό βιβλίο»-που λόγοι γλωσσικής οικονομίας την επέβαλαν- εμπεριέχει συνειδητή ή μη διάθεση μείωσης.

Όμως, πρέπει να το παραδεχτούμε, υπάρχουν πολλοί ενήλικοι που θεωρούν φυσιολογικό να δίνουν στα παιδιά τους τα πνευματικά δημιουργήματα που οι ίδιοι απαξιώνουν. Τους βλέπουμε λοιπόν να διαλέγουν το βιβλίο που θα χαρίσουν στο παιδί τους με εντελώς διαφορετικά ποιοτικά κριτήρια και απαιτήσεις από αυτά που καθορίζουν τις επιλογές που αφορούν τα βιβλία για τον ίδιο τον εαυτό τους. Κι αν ρωτηθούν «γιατί τόσες ελαφρά τη καρδία απλουστεύσεις;», θα σου απαντήσουν: «Μα παιδί είναι!». Δηλαδή, προσθέτω εγώ, άτομο διανοητικά υποδεέστερο άλλων.

Φροντίζουμε να δίνουμε φρέσκια τροφή για το σώμα και μπαγιάτικη για το πνεύμα. Ξέρω, βέβαια, πως πολλοί θα έχουν μια απάντηση: «Μα τι μπορεί να περιέχει ένα βιβλίο για παιδιά; Μια ιστοριούλα, ένα παραμυθάκι. Προς τι, λοιπόν, ο προβληματισμός;»

Είναι άραγε σωστή μια τέτοια άποψη, που η τελική της στήριξη βρίσκεται πάνω στη θεματολογία; Μήπως αγνοεί το γεγονός της συγγραφικής ενεργοποίησης από την πραγματικότητα, δηλαδή τις συνθήκες εκείνες μέσα στις οποίες ο δημιουργός ζει και αντλεί τα θέματά του; Γιατί αν το αγνοεί, τότε φαίνεται και να αγνοεί την έννοια της συγγραφικής δεοντολογίας.

Θέλετε ένα παράδειγμα; Η Πηνελόπη Δέλτα. Τα βιβλία της φλογίζονται από τα οράματα της ελληνικής κοινωνίας εκείνων των χρόνων. Φλογίζονται και ενεργοποιούνται και στη συνέχεια έρχονται να πυρπολήσουν τον αναγνώστη τους. Γι' αυτό και τα έργα της, αν και απευθύνονται σε παιδιά, διαβάζονται και έλκουν και τους ενηλίκους.

Θέλετε κι ένα δεύτερο παράδειγμα, από την παγκόσμια λογοτεχνία αυτή τη φορά; Ο Ντίκενς. Μια καταγγελία των κοινωνικών αδικιών της εποχής του είναι τα μυθιστορήματά του. Και -σημειώστε- ο Ντίκενς απευθυνόταν σε ενήλικους. Σήμερα θεωρείται ένας κλασικός συγγραφέας για παιδιά, ή μάλλον και για παιδιά!

Και είναι αυτό το «και» που τελικά πυροδοτεί το γκρέμισμα των φραγμών της ηλικίας. Αυτό το «και» που ισχύει και για τον Αίσωπο και για τους αδελφούς Γκριμμ και για τον Περό και για τον Άντερσεν και για τον Ροντάρι. Μα είναι τόσο απλό! Ένας συγγραφέας που το ταλέντο του τον ωθεί να μιλήσει στα παιδιά, από πού θα αντλήσει τα θέματά του και ποια μπορεί να είναι αυτά; Μα τα γεγονότα που τόσο αυτός, όσο και οι μικροί αναγνώστες του ζούνε- από τα προβλήματά που αντιμετωπίζουν· από τις χαρές που τους ξεκουράζουν. Το συγγραφέα, τα παιδιά, τους γονείς τους.

Η μόλυνση του περιβάλλοντος, η βία, τα πολιτικά γεγονότα, η σεξουαλική επανάσταση, η ισότητα των φύλων, οι σοσιαλιστικές διεκδικήσεις, οι απάνθρωπες πολιτείες, η τηλεόραση, οι ανθρώπινες επικοινωνίες, το στέρεμα της φαντασίας, του ονείρου ο θάνατος, το χάσιμο του χωρατού από την καθημερινή ζωή, η ανάγκη επιστροφής στη φύση, οι κατακτήσεις στο διάστημα, οι τεχνολογικές ανακαλύψεις, οι ιστορικές ενδοσκοπήσεις, όλα αυτά και άλλα ακόμη είναι τα θέματα που θα εμπνεύσουν το συγγραφέα και που θα ενδιαφέρουν τους αναγνώστες του.

Αυτά τα θέματα τα παιδιά τα ξέρουν, τα ζουν - σ' ένα βαθμό, το ομολογώ· μα για την ηλικία τους απόλυτα πλήρη. Η τηλεόραση, ο τύπος, οι συζητήσεις πλαταίνουν τις δυνατότητες γνώσης του σημερινού παιδιού και ενεργοποιούν την αισθαντικότητά του.

Για το συγγραφέα λοιπόν δεν υπάρχει πρόβλημα εύρεσης θέματος αλλά τρόπου παρουσίασης. Κι όποιος κι αν είναι αυτός ο τρόπος, είτε στηρίζεται στη φαντασία είτε στο ρεαλισμό, αν στέκεται σε μια χιουμοριστική διάθεση ή αν προτιμά μια λυρική περιγραφή, όποιος κι αν είναι, πρέπει ν' αποφεύγει την παραποίηση της αλήθειας, την απόκρυψή της. Σίγουρα με άλλον τρόπο θα γραφτεί ένα βιβλίο με θέμα τη μόλυνση

του περιβάλλοντος, όταν απευθύνεται στα παιδιά, και με άλλον τρόπο, αν προορίζεται για ενηλίκους. Μα και στις δυο περιπτώσεις πρέπει να είναι αληθινό, γνήσιο.

Έως εδώ απλά και μόνο θέλησα να παρουσιάσω μια γενική και αρκετά απλή εικόνα των προβλημάτων, πιο σωστά, ένα μέρος των προβλημάτων, που οριοθετούν τον πιο ειδικό χώρο του θέματος αυτού του άρθρου.

Αλλά πριν προχωρήσω, θα ήθελα ακόμα να προσθέσω κάτι· κάτι που αφορά τον τίτλο και ιδιαίτερα τη λέξη «κέρδος», που βρίσκεται σ' αυτόν. Κέρδος! Ασφαλώς όχι υλικό. Θα' ταν βλασφημία να ζητήσει κανείς υλικές απολαβές από ένα πάθος. Ακριβώς αυτή είναι η λέξη που υπονοεί η ύπαρξη της λέξης «κέρδος» στον τίτλο. Να μάθουν τα παιδιά μας να κερδίζουν, να καταχτούν την απόλαυση του πάθους της λογοτεχνίας. Μέσα από αυτό, μέσα από μια τέτοια μορφή συγκινησιακής μέθεξης, δημιουργείται η γενικότερη ικανότητα του ατόμου να συλλαμβάνει την ολότητα των φαινομένων.

Από αυτή τη σκοπιά προσπάθησα να δω το θέμα μου. Κι αν, όπως θα δείτε στη συνέχεια, χρησιμοποιώ δρόμους πιο απτούς, αν προσπαθώ να ταξινομήσω τα επιμέρους βήματα μιας πορείας, αν,- τέλος, συχνά υπεραπλουστεύω, είναι γιατί αναγνωρίζω πως, όταν αναφερόμαστε σε θέματα που αφορούν τα παιδιά, πρέπει κάπου κάπου να γινόμαστε απλοί, ξεκάθαροι, σχεδόν πρακτικοί. Κάπου κάπου, όμως! Όχι πάντα.

Όμως εμείς τουλάχιστον, εμείς που αγαπάμε κάθε μορφή του έντεχνου λόγου, ας μην ξεχνάμε πως η λογοτεχνία για παιδιά πρέπει κύρια και πρώτα να αντιμετωπίζεται και να μελετάται σαν γνήσια μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης. Πως και τα δικά της έργα εκφράζουν τη συγκεκριμένη εποχή που τα γέννησε, το συγκεκριμένο κοινό που τα ενεργοποίησε. Και να προσπαθούμε να δούμε τις σχέσεις, τόσο των συγγραφέων λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά, όσο και των ίδιων των έργων, με τα γενικά ιστορικά-πολιτικά γεγονότα.

Αν αυτό αποτελεί βαθύ πιστεύω μας, τότε όσο απλοί, όσο κωδικοποιημένοι κι αν γινόμαστε στην προσπάθειά μας να μιήσουμε νέους οπαδούς, ανηλίκους ή ενηλίκους,

πάντα αυτή η δασική άποψη θα υπάρχει και, έστω υπόγεια, θα διοχετεύεται προς τους νέους πιστούς, καθιστώντας τους γι' αυτό το λόγο άξιους να κερδίσουν ανετότερα και πληρέστερα την ποθητή μέθεξη.

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια διάθεση άμεσης αντιστοίχισης της κάθε ενέργειάς μας με υλικά, με την πλατιά έννοια της λέξης, κέρδη. Η ερώτηση «και τι θα κερδίσω;» είναι μόνιμο πλέον σύνθημα που συνοδεύει και καθορίζει την όποια απόφασή μας. Το χρήμα έγινε θεός, η τεχνολογία έχει δεχτεί να το υπηρετεί, η δομή της σύγχρονης κοινωνίας πάνω του στηρίζεται και επεκτείνει τις δραστηριότητές της. Οι ενήλικοι εξαναγκασμένοι, κάποτε και οικειοθελώς, ζουν μ' έναν τρόπο καθαρά ωφελμιστικό· και μάλιστα με την πιο υλική έκφραση του όρου. Και μεταδίδουν, όπως και επιβάλλουν, αυτήν τους την άποψη και στα παιδιά τους.

Έτσι η μάθηση, ένα από τα θύματα αυτής της κατάστασης, δεν πλησιάζει το εύρος της γνώσης, αλλά έλκεται προς την πλευρά της απόκτησης συγκεκριμένων και πεπερασμένων εφοδίων. Από μια πρώτη ματιά, η ειδίκευση ασφαλώς και είναι θετικό εφόδιο για την είσοδο του νέου ανθρώπου στην κοινωνία και σίγουρα είναι στοιχείο που αυξάνει τη δυνατότητα συνεισφοράς τού ενός προς τους άλλους. Για παράδειγμα αυτού θα χρησιμοποιήσω κάτι πολύ πεζό, μα και καθημερινό. Προτιμώ το αυτοκίνητό μου μάρκας VW να το πηγαίνω για σέρβις σε συνεργείο ειδικευμένο στα VW παρά σ' ένα άλλο γενικής πελατείας. Η πείρα μου και η απλή αντικειμενικότητα λένε πως το πρώτο θα γνωρίζει καλύτερα τα προβλήματα του αυτοκινήτου μου και τις λύσεις τους.

Όμως βλέποντας αυτή την ειδίκευση σ' ένα πλατύτερο στρώμα του πολιτισμού μας, θα διαπιστώσουμε πως η δημιουργία ανθρώπων που γνωρίζουν μόνο έναν τομέα αυτόματα επιφέρει συρρίκνωση της προσωπικότητάς τους και πνευματική, όσο και συναισθηματική, μονομέρεια. Σαν παραδείγματα γι' αυτή την περίπτωση μπορώ να χρησιμοποιήσω τον καθηγητή των μαθηματικών, ας πούμε, που είναι μεν θαυμάσιος μαθηματικός, αλλά μην έχοντας φιλολογικές και ψυχολογικές γνώσεις, λόγω μονόπλευρης ενημέρωσης, δεν μπορεί να πλησιάσει τους μαθητές του και να μετατρέψει έτσι την εργασία του σε λειτουργήμα. Το ίδιο που συμβαίνει στον

ορθοπεδικό που βλέπει μόνο το σπασμένο πόδι και όχι τον ασθενή που το έχει. Το ίδιο συμβαίνει με το διευθυντή που ξέρει καλά τα προβλήματα της υπηρεσίας του, αλλά ούτε και φαντάζεται την ύπαρξη κάποιων άλλων, αυτών που ενεδρεύουν μέσα στις ψυχές των υφισταμένων του.

Τελικά ο μέσος δρόμος είναι πάντα ο καλύτερος, αλλά αυτό οι πιο πολλοί γονείς, εγκλωβισμένοι στην ωφελμιστικότητα που πιο πάνω είπαμε, φαίνεται να το αγνοούν. Θύματα, μα και θύτες, καθώς προσπαθούν να αποτρέψουν το παιδί τους από το να διαβάζει εξωσχολικά βιβλία. Θεωρούν πως μια τέτοια ανάγνωση είναι σπατάλη σε βάρος της αντίστοιχης των σχολικών εγχειριδίων. Αυτών δηλαδή των βιβλίων που η ανάγνωσή τους θα χαρίσει στα παιδιά τους άμεσα κέρδη -πρωτιές, βαθμούς, εισαγωγή στα ανώτατα ιδρύματα, κοινωνική καταξίωση κ.ά. Φτάνουν ακόμη στο σημείο να δέχονται να μετατραπεί η μάθηση αυτών των βιβλίων σε στείρα αποστήθιση, προκειμένου να επιτευχθούν τα επιθυμητά κέρδη. Οι γονείς αυτοί αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν πως το λογοτεχνικό βιβλίο, σαν μια μορφή Τέχνης, προσφέρει δύο βασικά στοιχεία: τη διαμόρφωση μιας σωστής προσωπικότητας και τον εμπλουτισμό των γενικών -κι όχι κατ' ανάγκη μόνο εγκυκλοπαιδικών- γνώσεων. Κι ακόμα αρνούνται να δουν το γεγονός πως η λογοτεχνία με όπλο την ανάπτυξη της φαντασίας μπορεί να χτυπήσει καίρια τη συρρίκνωση μιας ζωής, την ισοπέδωσή της, το άγχος της και, βέβαια, κάθε άλλο συνεπακόλουθό τους - ακόμα και καθαρά παθολογικής μορφής: δυσλεξία, φοβίες, δειλίες.

Αφήνοντας όμως αυτά που χάνονται από τη μη ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων και πριν προχωρήσουμε στα όσα κερδίζονται από την ανάγνωσή τους, θα ήθελα να υπενθυμίσω πως όσα έχω πει, κι αυτά που θα επακολουθήσουν, τα λέω σαν συγγραφέας που όμως έχει προσπαθήσει να δραπετεύσει από τη μοναχικότητα του γραφείου και να έρθει σ' επαφή -να φέρει και τα γραφτά του- με το κοινό του.

Αφού λοιπόν αναφέραμε τους λόγους εκείνους που επιβάλλουν τη μη ανάγνωση λογοτεχνικών εξωσχολικών βιβλίων κι ακόμα το τι χάνεται από μια τέτοια κατάσταση, ας αγγίξουμε αυτά που κερδίζονται, όταν ισχύει η αντίθετη περίπτωση:

Η επαφή με μια μορφή Τέχνης αυτόματα επιφέρει εκλειπτισμό της προσωπικότητας, και μάλιστα, για την περίπτωση της παιδικής ηλικίας, μια τέτοια επαφή συνεισφέρει στο πλάσιμο σωστών ανθρώπων. Σκοπός της Τέχνης -άρα και της λογοτεχνίας- είναι να βοηθήσει, και βοηθά αποτελεσματικά, να μη φτιάχνονται, να μην πλάθονται δουλικές προσωπικότητες. Αυτό ειδικά η λογοτεχνία το κατορθώνει με την ποιότητα της έκφρασης, με τον πλούτο των νοημάτων και με την απελευθέρωση της φαντασίας.

«Ο νους γεννιέται μέσα στον αγώνα, όχι μέσα στην ηρεμία» λέει ο Ροντάρι και μπορεί να λέμε πως η λογοτεχνία μάς ηρεμεί και πως μας γαληνεύει, στην ουσία όμως γεννά μέσα μας την κάθε μορφή σύγκρουσης. Μη σας παραξενεύει αυτό. Στη λογοτεχνία έχουμε οράματα, έχουμε καλλιτεχνικά γεγονότα. Και αυτά για να υπάρξουν προϋποθέτουν τη δυναμική τους αντιπαράθεση με τις εικόνες τις συνηθισμένες που τα ίδια τα γεγονότα εκπέμπουν: Και είναι σ' αυτό ακριβώς το σημείο που η Τέχνη και η Επιστήμη συναντιούνται: στο όραμα. Δεν ξέρω, αλλά νομίζω πως από μια οπτική γωνία ο Αϊνστάιν και ο Τσάπλιν, η Κιουρί και ο Έσσε είχαν την ίδια έκφραση πάθους τη στιγμή των οραματισμών τους.

Φοβάμαι όμως πως τέτοιου είδους καταστάσεις και κατακτήσεις μπορεί να θεωρηθούν από κάποιους στενούς ωφελιμιστές σαν συνθήκες άνευ σημασίας και άνευ υλικής οντότητας ανταλλακτικότητα. Αυτοί θέλουν τα παιδιά να τα φτιάξουν άτομα με προκαθορισμένους στόχους και με συγκεκριμένους τομείς διάκρισης.

Μια άποψη είναι ν' αδιαφορήσει κανείς για τέτοιου είδους ανθρώπους. Ελιτίστικη άποψη. Άλλωστε κάποιος πρέπει να βοηθήσει τα παιδιά που υφίστανται τέτοιου είδους διαπαιδαγώγηση. Σ' αυτούς, λοιπόν, τους στενούς ωφελιμιστές θα μπορούσαμε να πούμε τα ίδια πράγματα με διαφορετικό όμως τρόπο, έτσι ώστε να τους παρουσιαστούν μπροστά τους αξίες που δε θα τολμούσαν ν' αμφισβητήσουν.

Αναφέρομαι στον εμπλουτισμό των γενικών εγκυκλοπαιδικών γνώσεων, που το πέρασμά τους μέσα στο χώρο των γενικών πληροφοριών του παιδιού γίνεται, με τη βοήθεια της λογοτεχνίας, και ευχάριστο και ευκολονόητο. Ακόμη, είναι η κατάκτηση της γλωσσικής έκφρασης, που οδηγεί σε καλύτερη γραπτή ή προφορική καταγραφή ή εξιστόρηση, αντίστοιχα, θεμάτων που η εξέτασή τους βαθμολογείται. Είναι και η αύξηση της δυνατότητας του νου να συλλαμβάνει σύνθετες έννοιες, να συνδέει τα γεγονότα και να εκφράζει τα πορίσματα. Είναι, τέλος, η τελειοποίηση του ορθογραφικού ενστίκτου και των συντακτικών δομών.

Όλα αυτά έχουν άμεσο κέρδος. Και όσο κι αν αντικειμενικά θεωρούνται δευτερεύοντα μπροστά σ' αυτή την απροσδιόριστη ευτυχία που χαρίζει η αγάπη προς τη λογοτεχνία, εντούτοις πιστεύω πως για κάποιους είναι πρωτεύοντα κέρδη. Και η υποψία πως μπορούν, πως έχουν τη δυνατότητα να τα καρπωθούν ίσως τους κάνει ν' αντιμετωπίσουν θετικά, και να πατρонаρουν, την εικόνα ενός παιδιού που διαβάζει ένα εξωσχολικό λογοτεχνικό βιβλίο.

Ας συνοψίσουμε λοιπόν όλα αυτά που αποτελούν και το πρώτο μέρος αυτού του άρθρου: το κέρδος δηλαδή που έχουν τα παιδιά από την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων.

Η λογοτεχνία πλάθει συνειδήσεις, πλάθει σωστά αισθητικά κριτήρια, αναπτύσσει τη φαντασία. Προσφέρει ακόμη τη δυνατότητα επαφής με άλλους τόπους, άλλες εποχές διευρύνει την αισθαντικότητά μας, μετατρέπει τις γνώσεις μας σε απόψεις. Ακόμη, χαρίζει μια πλούσια σε αποχρώσεις ευχαρίστηση, φιλιώνει τον άνθρωπο με τον εαυτό του και δίνει στη μοναξιά δημιουργική έκφραση. Φτιάχνει ανθρώπους με ενδιαφέροντα και, γι' αυτό, ευχάριστους στους άλλους. Αναπτύσσει τις διάφορες ατομικές ικανότητες και μετατρέπει τα ατομικά μειονεκτήματα σε αφορμές προβληματισμού.

Όλα αυτά όσο πιο νωρίς ο άνθρωπος τα κατακτήσει, τόσο πιο πολύ και θα τα αναπτύξει. Η παιδική ηλικία είναι η πιο κατάλληλη εποχή, για ν' αρχίσει αυτή η επαφή. Αν κατά τη διάρκειά της το άτομο μάθει ν' αγαπά το βιβλίο, το λατρεύει αλλά

και το πιστέψει, τότε η μελλοντική του ωριμότητα έχει πάμπολλες δυνατότητες να είναι μεστή, ολοκληρωμένη, ευτυχισμένη.

Και τώρα ας έρθουμε στο δεύτερο μέρος: Τα κριτήρια επιλογής των παιδικών βιβλίων.

Ένας τομέας προβληματισμού των γονιών και μιας μερίδας εκπαιδευτικών είναι αυτός που αφορά τους τρόπους επιλογής βιβλίων για παιδιά. Προβληματισμός απόλυτα δικαιολογημένος, αφού σχεδόν όλοι πια αναγνωρίζουν τη σημασία που έχει το εξωσχολικό λογοτεχνικό βιβλίο στην ψυχική, αισθητική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών.

Συνάμα όμως είναι κι ένας προβληματισμός που οδηγείται ιδιαίτερα δύσκολα στη λύση του, μια και τα στοιχεία που θα φέρουν σ' αυτήν άλλοτε δεν εμφανίζονται, άλλοτε αποκρύπτονται. Και στο σημείο αυτό αξίζει να θυμηθούμε -μάλλον ν' αναγνωρίσουμε- την ποσοτικά έντονη εκδοτική παρουσία βιβλίων για παιδιά. Είναι δύσκολη, γίνεται πλέον εργασία ειδικού η αναγνώριση εκείνων των βιβλίων που πραγματικά αξίζουν τον τίτλο του λογοτεχνικού. Αλλά και από αυτά, η επιλογή όσων ταιριάζουν στο συγκεκριμένο παιδί για το οποίο ενδιαφερόμαστε είναι επίσης δύσκολη. Ας μην ξεχνάμε ακόμη πως το βιβλίο για παιδιά, όπως σχεδόν και κάθε είδος που τα αφορά, ενώ σ' αυτά απευθύνεται, δεν είναι αυτά που το επιλέγουν· τουλάχιστον αυτό συνήθως συμβαίνει. Αυτό συνήθως γίνεται από κάποιον ενήλικο, που θα πρέπει να συνδυάσει τη δική του κρίση μ' αυτήν του παιδιού, πριν αποφασίσει την αγορά.

Έτσι παρουσιάζεται εμφανέστατα η ανάγκη της καταγραφής κάποιων κριτηρίων επιλογής. Έγραψα κριτήρια· απέφυγα τη λέξη κανόνες. Κι αυτό, γιατί η κάθε επιλογή, για να ευδοκιμήσει, απαιτεί την ύπαρξη της προσωπικής συμμετοχής. Ο κανόνας εκφράζει μια, υπεράνω πάντων, παντογνωσία. Το κριτήριο ζητάει τη συνεργασία και δε φοβάται τη διάψευση. Αλλά, ακόμη, δεν πιστεύω στους ειδικούς δεν είμαι ειδικός για να παρουσιάσω κανόνες. Μέσα σ' ένα συνεχή προβληματισμό υπάρχω και σαν συγγραφέας και σαν αναγνώστης και σαν γονιός. Κριτήρια, λοιπόν, επιλογής των

βιβλίων για παιδιά θα εκθέσω· και εκ των προτέρων δηλώνω πως δεν τα θεωρώ ούτε μοναδικά ούτε και μη τροποποιήσιμα.

Το πρώτο, λοιπόν, κριτήριο για επιλογή ενός βιβλίου για παιδιά είναι η αντιστοιχία του συγκεκριμένου κειμένου με το συγκεκριμένο παιδί. Με δυο λόγια: η ηλικία του αναγνώστη. Κι εδώ ας τονίσουμε πως μιλάμε για την πνευματική ηλικία, που δε συμβαδίζει πάντα με τη βιολογική. Η δεύτερη είναι αποτέλεσμα χρονικής διάρκειας η πρώτη δημιουργήμα συνθηκών, και χρονικών και οικογενειακών και γενετικών και οικονομικών και κοινωνικών και φυλετικών.

Αν δώσουμε στο παιδί κείμενο που δεν απευθύνεται στην πνευματική του ηλικία, στην καλύτερη περίπτωση θα το αφήσει αδιάφορο· στη χειρότερη θα του υψώσει ένα εμπόδιο, όχι δύσκολα παρακαμψόμενο, στην επαφή του με τη λογοτεχνία.

Δεύτερο κριτήριο η γλώσσα με την οποία είναι γραμμένο το βιβλίο. Για λογοτεχνία μιλάμε, άρα πρέπει να απαιτούμε την ύπαρξη μιας γλώσσας αφήγησης, που να συνδυάζει το ήθος με τον αισθητικό πλούτο. Συνδυασμός, αναμφίβολα, προσαρμοσμένος στην κατάσταση του αναγνώστη· μα, πάντα και πανταχού βασιλεύων.

Το έθνος μας υπήρξε μέσα στους αιώνες κρατώντας τη γλώσσα του, εξελίσσοντάς τη. Μ' αυτή θα δυνηθεί να συνεχίσει την ύπαρξή του. Σήμερα μάλιστα που η επιβολή κάποιων άλλων γνώσεων, μέσω κυρίως της τεχνολογίας, απειλεί την αυτονομία γλωσσών σαν τη δική μας, η λογοτεχνία προβάλλει σαν ο μπροστάρης ενός αγώνα αντίστασης. Ένας αγώνας που είναι απαραίτητο να ξεκινά από την παιδική ηλικία, άρα κι από τα βιβλία για παιδιά.

Τρίτο κριτήριο: το θέμα. Σ' όλους δεν αρέσουν τα ίδια πράγματα· και τα ενδιαφέροντα ποικίλλουν από άνθρωπο σε άνθρωπο. Και ποιος είναι αυτός που, όντας μη ειδικός, αρέσκεται στη λογοτεχνική ανάπλαση ενός θέματος που βρίσκεται έξω από τα πλατιά, μα πάντα προσωπικά, ενδιαφέροντά του;

Για να φέρουμε το παιδί κοντά στο βιβλίο και για να το κρατήσουμε εκεί, θα πρέπει να προσέχουμε να ικανοποιούμε - πιο σωστά, το βιβλίο να ικανοποιεί- τις

επιμέρους εκφράσεις της προσωπικότητάς του. Διευρύνσεις της πρέπει να δοκιμάζονται· όχι όμως εξαναγκασμός της. Σιγά σιγά θα δημιουργήσουμε τον αναγνώστη εκείνον που θα αγαπά σχεδόν όλα τα καλά βιβλία. Σιγά σιγά, δίχως βιάση και βία. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως το παιδί είναι συχνά συντηρητικό. Πριν αγαπήσει κάτι το νέο, πριν αυτό του κερδίσει το ενδιαφέρον, το παιδί αποζητά την εξάντληση των ήδη γνωστών του.

Ηλικία, λοιπόν, γλώσσα και θέμα αποτελούν τα τρία πρώτα κριτήρια επιλογής.

Τέταρτο κριτήριο είναι να υπάρχει ανταπόκριση της αφηγούμενης ιστορίας με την πραγματικότητα. Να το εκφράσω διαφορετικά: το παιδί να μυείται με γνησιότητα στο πρόβλημα που το συγκεκριμένο βιβλίο αναπτύσσει. Και λέγοντας αυτό, ας μη νομισθεί πως αρνιέμαι την ύπαρξη στοιχείων φανταστικών ή υπερβατικών: το αντίθετο μάλιστα. Η αύξηση της δυνατότητας του παιδιού να βλέπει πίσω από την επιφάνεια των πραγμάτων και πέρα από την όποια συμβατικότητα τους, ακριβώς αυτή την προσέγγιση της πραγματικότητας εξυπηρετεί. Τονίζω την απόλυτη ανάγκη ύπαρξης της αλήθειας, αυτής που πάντα υπηρετείται από τη γνήσια Τέχνη.

Μα η αλήθεια, η αναγνώρισή της και η παρουσίασή της, μπορεί συχνά να γίνεται υποκειμενική -ίσως πάντα υποκειμενική να είναι-, παραμένει όμως πάντα προϊόν μιας σωστής και πλατιάς και θεμελιωμένης ιδεολογικής άποψης. Να, λοιπόν, το πέμπτο κριτήριο: η ιδεολογική τοποθέτηση του βιβλίου.

Ξέρω πως μια τέτοια φραστική διατύπωση με ρίχνει έρμαιο στη «μήνιν» πολλών που δεν μπορούν να δεχτούν ή να καταλάβουν την αντιπαράθεση ιδεολογικής άποψης και κομματικής προτίμησης. Λυπάμαι, μα θεωρώ πως κανένα προϊόν της λογοτεχνίας δεν μπορεί να πραγματωθεί, αν δεν εκφράζει μια ιδεολογία. Ζητώ λοιπόν από το βιβλίο που απευθύνεται στα παιδιά να την έχει· ας διαφέρει από τη δική μου. Ο πλουραλισμός πλάθει ολοκληρωμένες συνειδήσεις. Άλλωστε είναι πιο καλά να γνωρίζεις το πρόσωπο του αντίπαλου σου, παρά να σου κρύβεται συνέχεια ή να προσποιείται πως δεν έχει. Είναι θέμα, τελικά, εντιμότητας. Όπως και θέμα εντιμότητας είναι και το πώς ο κάθε συγγραφέας αποφασίζει να παρουσιάσει τις

απόψεις του: επιζητώντας το διάλογο ή πλανεύοντας. Περισσότερο να πω ότι το πέμπτο αυτό κριτήριο στέκεται θετικά απέναντι στην πρώτη κατηγορία και αρνείται τη δεύτερη.

Έκτο κριτήριο η δομική υπόσταση του βιβλίου. Έργο Τέχνης είναι, άρα πάνω σε κάποιους νόμους ανάπτυξης στηρίχτηκε ή σε κάποιες προσπάθειες ανατροπής αυτών των νόμων. Και στις δύο περιπτώσεις αποδεικνύει την οντότητά του μέσω της δομικής του άποψης. Μη φανταστείτε πως το βιβλίο για παιδιά, ακόμη και το πιο απλό παραμυθάκι, είναι δυνατό να εκπαιδεύσει, να προσελκύσει και να ψυχαγωγήσει (υπενθυμίζω: ψυχή και αγωγή), αν δεν έχει δημιουργηθεί πάνω σε κάποιους νόμους σύλληψης και έκφρασης.

Έβδομο κριτήριο ο ίδιος ο δ η μ ι ο υ ρ γ ό ς. Έχει παρατηρηθεί πως το πλατύ κοινό αγοράζει ένα βιβλίο για παιδιά; χωρίς να γνωρίζει ή να θυμάται το όνομα του συγγραφέα του. Κάποιες εξαιρέσεις αποδεικνύουν το αληθές της παρατήρησης. Αυτό, βέβαια, δε γίνεται στα βιβλία για μεγάλους. Κι αν γίνεται, είναι περιορισμένο. Όμως το συγγραφικό παρελθόν, όπως και το μέλλον, είναι μια εγγύηση ποιότητας ή όχι, είναι η συνέχιση ή όχι μιας γνωριμίας είναι μια ταυτότητα. Και μια έκφραση συνειδητής επιλογής του αναγνώστη.

Το όγδοο κριτήριο υφίσταται μόνο αν η ε ι κ ο ν ο γ ρ ά φ η σ η του κειμένου είναι παρούσα, αφορά δηλαδή βιβλία για μικρά παιδιά. Αυτά έχουν πια μια πλούσια εικονογράφηση. Ας ελέγχουμε αν ο πλούτος συμβαδίζει με την ποιότητα. Δεν προεκτείνονται σε προβληματισμούς αισθητικών κατευθύνσεων και παιδαγωγικών απόψεων· εκείνο που μ' ενδιαφέρει είναι η ποιότητα.

Με το ένατο κριτήριο φτάνουμε και στο τελευταίο. Είναι αυτό που αφορά την ό λ η ε μ φ ά ν ι σ η του βιβλίου: ποιότητα χαρτιού, εκτύπωση, δέσιμο, σχήμα. Όλα θα πρέπει να καλύπτονται από τις βασικές απαιτήσεις μιας αισθητικής αγωγής και απόλαυσης. Το παιδί πρέπει, λέμε, να μάθει ν' αγαπά το βιβλίο· μα και να το εκτιμά, σαν κάτι που κρύβει πλούτο αλλά και που τον δείχνει.

Κάπου τόσα πιστεύω πως είναι τα βασικά κριτήρια επιλογής των βιβλίων για παιδιά. Συνοψίζοντας τα κριτήρια έχω να πω ότι το βιβλίο για παιδιά, το λογοτεχνικό βιβλίο για παιδιά, πρέπει να το αντιμετωπίζουμε με τους ίδιους όρους ποιότητας που αντιμετωπίζουμε κι εκείνο που απευθύνεται σε ενήλικους. Το ότι θα διαβαστεί από ένα παιδί οχτώ, ας πούμε, χρόνων κι όχι από έναν ενήλικο τριάντα οχτώ, δε σημαίνει τίποτε· ή μάλλον σημαίνει πως πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα απαιτητικοί απέναντί του. Λένε -και εγώ προσωπικά το πιστεύω- πως ο πιο ασφαλής τρόπος, για να κρίνουμε το κατά πόσο ένα βιβλίο για παιδιά είναι καλό, είναι να το δώσουμε και σ' έναν μεγάλο.

Αν κι αυτός το «ρουφήξει», τότε το βιβλίο είναι καλό.

Διαβάστε λοιπόν τα βιβλία των παιδιών σας. Διαβάστε τα όμως με εκείνη τη φρεσκάδα της παιδικής όρασης και με αυτής της όρασης τα πορίσματα κρίνετέ τα! Το κέρδος σας θα είναι διπλό: θα έχετε ένα ακόμα πεδίο επαφής με τα παιδιά, αλλά θα έχετε κατακτήσει και τη νεανική φρεσκάδα· του νου, τουλάχιστον!

[Διάλεξη που έγινε το Γενάρη του 1986 στη Λευκωσία (Πύλη Αμμοχώστου) στα πλαίσια του προγράμματος του Ελεύθερου Ανοιχτού Πανεπιστημίου, πρώτη δημοσίευση περ. Νέα Εποχή, αρ.181]

Η ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΥΣ

Η ύπαρξη, όπως και ο βαθμός ανάπτυξης της παιδικής λογοτεχνίας ενός τόπου είναι ένα γεγονός που δε στερείται κοινωνικού περιεχομένου, αφού το εξωσχολικό λογοτεχνικό βιβλίο αποτελεί ένα από τα κύρια και πρώτα μέσα που αποσκοπούν στη δημιουργία ολοκληρωμένων ενηλίκων· ανθρώπων δηλαδή που και ευαισθησία διαθέτουν και κρίση και εκείνη την ιδιαίτερα σημαντική αίσθηση της ελευθερίας (ατομικής και ομαδικής).

Όμως επίσης είναι γεγονός πως το νεοελληνικό λογοτεχνικό βιβλίο για παιδιά και νέους έχει μια αρκετά σύντομη προϊστορία και γι' αυτό διακρίνεται από μια διστακτικότητα, κυρίως στον τομέα της θεματολογίας. Οι Νεοέλληνες συγγραφείς του είδους παρουσιάζουν -αναφέρομαι πάντα στην πλειονότητα- μιαν ατολμία τόσο στην επιλογή του θέματος, όσο και στον τρόπο ανάπτυξής του (γλωσσική ενσάρκωση, δομικοί πειρατισμοί κτλ.).

Αυτό είναι κάτι που θα πρέπει να θεωρηθεί αναμενόμενο και φυσιολογικό. Η διστακτικότητα-γιατί όχι και ο συντηρητισμός;- αποτελούν μια από τις εκφράσεις της

νεοελληνικής κοινωνίας. Κι έπειτα, το καθετί που θεωρείται νέο σε παγκόσμιο επίπεδο, στην Ελλάδα φτάνει με σημαντική χρονική καθυστέρηση και εξίσου σημαντική μορφολογική και εννοιολογική παραμόρφωση.

Κι αν αυτά όλα συμβαίνουν σε τόσους τομείς και υποομάδες (πολιτική, κοινωνία, επιστήμη, τεχνολογία, πολιτισμός), πόσο μάλλον θα συναντιούνται και στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας. Ένα χώρο που, ως ένα βαθμό, είναι υποχρεωμένος να περιορίζει την όποια επαναστατικότητα του, αφού τα παιδιά, σε επίπεδο ψυχολογικό, διακρίνονται από μια συντηρητικότητα και μια δυσπιστία - θέσεις που τα βοηθούν στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν τον κόσμο, να προσαρμοστούν σ' αυτόν, να επιβιώσουν μέσα του. Το παιδί αντιδρά περισσότερο με το ένστικτο· κι εμείς οι ενήλικοι στεκόμαστε με ιδιαίτερο σέβας απέναντι σ' αυτή την αντίδραση. Φοβόμαστε - και είναι λογικό- τον όποιο βιασμό της. Κι αυτός ο φόβος, καθώς μάλιστα υποστηρίζεται και από τη σύγχρονη παιδαγωγική, σπρώχνει το συγγραφέα σε μια θέση συντηρητισμού και αμηχανίας.

Εδώ θα πρέπει να τονίσω πως για μένα όλα αυτά είναι σκέψεις που έχουν σαν αντικείμενό τους όχι μόνο τους υπόλοιπους συγγραφείς που γράφουν για (ή και για) παιδιά, αλλά και τον ίδιο τον εαυτό μου. Τελικά η θέση αυτού που προσπαθεί να προσεγγίσει κριτικά ένα χώρο μέσα στον οποίο υπάρχει σαν δημιουργός και ο. ίδιος είναι θέση ιδιαίτερα λεπτή και εύκολα παρεξηγούμενη.

Αλλά ας σταθούμε σ' ένα καίριο ερώτημα: Η θεματολογία της λογοτεχνίας για παιδιά είναι δυνατό να κινείται σε χώρους παρόμοιους μ' αυτούς που καλύπτονται από την τέχνη του λόγου που απευθύνεται μόνο σε ενήλικους;

Η προσωπική μου απάντηση είναι θετική και θα μπορούσα να την υποστηρίξω με πολλούς τόπους. Θα προτιμήσω όμως να εκφράσω έναν μόνο, όχι γιατί ίσως είναι και ο κυριότερος, αλλά γιατί ίσως είναι από αυτούς που συνήθως αγνοούνται σε βαθμό τέτοιο, ώστε σχεδόν θεωρούνται ως μηδέποτε υφιστάμενοι.

Γιατί τάχα ένας άνθρωπος αποφασίζει να γράψει; Απαντήσεις υπάρχουν τόσες, όσοι είναι και οι συγγραφείς. Αλλά όλες τους στηρίζονται σ' ένα κοινό θεμέλιο: Στην

εσωτερική ανάγκη να καταγραφούν μέσω μιας μορφής Τέχνης, στην περίπτωση μας με τη λογοτεχνία, τα απολύτως προσωπικά βιώματα, που λογοτεχνικώς ενσαρκώμενα μετατρέπουν το ατομικό σε ομαδικό, μορφοποιούν μια έννοια επικοινωνίας και εκφράζουν μια ερμηνευτική άποψη του κόσμου. Κι όλα αυτά γίνονται σύμφωνα με τους όρους μιας αλυσιδωτής αντίδρασης. Το σύνολο επηρεάζει το μέρος αυτό επιστρέφει την ενεργοποίηση στην ομάδα. Κέντρο λοιπόν ο ίδιος ο δημιουργός - τα πάθη του, τα όνειρα, οι ανησυχίες, οι ελπίδες του.

Από κει και πέρα, αν όλα αυτά μορφοποιηθούν με τη μορφή ενός μυθιστορήματος ή ενός ποιήματος, μιας διηγηματικής σύνθεσης ή σαν ένα παραμύθι, είναι θέμα μιας γενικότερης ψυχολογικής ιδιομορφίας που βασιλεύει μέσα στον κάθε συγγραφέα. Πάντα όμως η πιο πάνω αντίδραση ισχύει και άρα πάντα οι ατομικές εμπειρίες του δημιουργού αποτελούν το υπόστρωμα, κάποτε και την επιφάνεια, του έργου.

Και επειδή για όλους τα πάντα είναι κοινά, επειδή όλοι και αγαπάμε και πονάμε, και ελπίζουμε και φοβόμαστε, και θρηνούμε και χαιρόμαστε, γι' αυτό και δεν είναι δυνατό να υπάρχει διαχωρισμός -εκ των προτέρων και άνωθεν επιβαλλόμενος- των θεμάτων που θ' απασχολήσουν και θα ενεργοποιήσουν το μυθιστοριογράφο, τον ποιητή ή τον παραμυθά.

Θέματα κοινά λοιπόν. Μόνο σημείο διαχωρισμού η ενσάρκωσή τους. Και τελικά είναι η αισθητική αντίληψη, η οποία άμεσα σχετίζεται με την προσωπική ιδεολογία, που θα καθορίσει πότε θα γεννηθεί το ποίημα και πότε το παραμύθι.

Ο συγγραφέας λογοτεχνικών κειμένων (και) για παιδιά δια- θέτει σαν άτομο μια παραμένουσα παιδικότητα, μια εσωτερική αισιοδοξία, μια αγάπη προς τη φαντασία, ίσως και μια αφοπλιστική αθωότητα. Όλα αυτά τον οδηγούν στο να εκφραστεί-να επιζητήσει, πιο σωστά- την επικοινωνία με την ιδέα της αιώνιας παιδικότητας (ο ορισμός ανήκει στον Μίχαελ Έντε). Ο συγγραφέας που γράφει παιδικά βιβλία είναι ένας ενήλικος που ένα μέρος της ψυχής του αξιώθηκε την αιώνια ή, τουλάχιστον, την όσο διαρκεί η βιολογική ζωή του παραμονή στο χώρο της παιδικής ματιάς. Αλλά αυτό

δεν τον εμποδίζει να παραμένει κι ένας συνειδητοποιημένος άνθρωπος της εποχής του και του χώρου του.

Άρα μέσα από την εποχή και το χώρο του αντλεί τα θέματα και τις παρορμήσεις του. Που, φυσικά, είναι ταυτόσημα με όσα ενεργοποιούν και τον ποιητή και το μυθιστοριογράφο. Διαφέρουν μόνο σαν ανάπτυξη τόσο σε επίπεδο τεχνικής, όσο και σε επίπεδο όρασης.

Καταλήγουμε λοιπόν πως δεν είναι δυνατό να υπάρχουν στεγανά στον τομέα της θεματολογίας όπου κινείται η παιδική λογοτεχνία . Η ρήση «αυτό ίσως να μην ενδιαφέρει τα παιδιά» δεν ευσταθεί, αν θέλουμε να μιλάμε για γνήσια λογοτεχνική παραγωγή· ο πραγματικός καλλιτέχνης δεν ενδιαφέρεται για τους άλλους μα για τον εαυτό του. Το θαυμαστό βρίσκεται ακριβώς στη μετατροπή αυτή της εγωκεντρικής ενεργοποίησης σε συλλογική συνειδητοποίηση.

Μπορεί, και ίσως είναι σωστό, η παιδαγωγική να χρησιμοποιεί για τους σκοπούς της τα έργα της λογοτεχνίας αλλά δε γίνεται να χρησιμοποιεί και τους ίδιους τους δημιουργούς. Όποιος από αυτούς το επιτρέπει, αυτόματα στερεί τον εαυτό του από το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης (του πρώτου, δηλαδή, παράγοντα της καλλιτεχνικής πραγμάτωσης).

Όλα αυτά συχνά, εδώ και τώρα, λησμονιούνται τόσο από τους δημιουργούς, όσο και από το κοινό τους. Το αναφέραμε και πιο πριν: η αμηχανία -γιατί όχι και ο ζήλος;- του πρωτόπειρου.

Αλλά η γραμματολογία της νεοελληνικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους έπαψε πια να μπορεί να καλύπτεται από προφάσεις απειρίας και νεοφωτισμό (Τα έργα έχουν τη δική τους υπόσταση και ζητούν την πλήρη ανάπτυξή τους. Η καλλιτεχνική έκφραση δεν μπορεί ν' ασφυκτιά. Κι αυτοί που την κατέχουν έχουν τη δυνατότητα ν' αποδείξουν την υψηλή της ποιότητα.

Ας αφεθούν λοιπόν στην ελευθερία προς την οποία τους ωθεί το ταλέντο τους. Και το κοινό τους, μελετητές και αναγνώστες, ας τους αναγνωρίσουν αυτή την τόλμη. Άλλωστε υπάρχουν -,και ολοένα αυξάνονται- τα έργα εκείνα που χαρακτηρίζονται

από θεματολογικά ανοίγματα. Το γεγονός ότι τα έργα αυτά είναι και ιδιαίτερα άξια λογοτεχνικά πονήματα μας επιβεβαιώνει έναν κανόνα: Η σωστή Τέχνη είναι αυτή που τολμά και διερευνά.

[Πρώτη δημοσίευση στην εφημερίδα Αυγή, 15.3.1987]

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ο κόσμος γύρω μας, ο κόσμος του χτες, του σήμερα κι ο αυριανός ο κόσμος, είναι ένα ενεργειακό πεδίο με επιμέρους πυρήνες ή εστίες ενέργειας αλλά, σίγουρα, με μια ενιαία, όσο και μεταβλητή, ενεργειακή συμπεριφορά. Η προσπάθεια να εντοπίσουμε τις κλίμακες που βαθμολογούν αυτές τις ενεργειακές εκφράσεις, η προσπάθεια να τις εντοπίσουμε και μαζί να επισημάνουμε τη θέση μας - ατομική ή ομαδική- σε σχέση μ' αυτές, η διάθεση για ερμηνεία των φαινομένων, των νόμων, των αξιωμάτων, των κανόνων, αλλά και η διάθεση για πρόβλεψη των εξελίξεων όλων αυτών των συνισταμένων, όλα αυτά αποτελούν ενδόμυχους σκοπούς κάθε ανθρώπου· και, σίγουρα, στόχους κάθε καλλιτέχνη, δηλαδή και κάθε συγγραφέα.

Ο συγγραφέας, ο οποίος συγγραφέας, κάπου μέσα σ' αυτόν το γενικό χώρο αντλεί την έμπνευσή του· με κάποια από τις τόσες εκφράσεις αυτού του ενεργειακού πεδίου θέτει σε λειτουργία το δικό του απόθεμα και το διοχετεύει στο γράψιμο. Στο γράψιμο του όποιου είδους της λογοτεχνίας του ποιήματος, του διηγήματος, του δοκιμίου, του μυθιστορήματος, της νουβέλας, του παραμυθιού.

Η ενεργοποίηση του συγγραφέα περιλαμβάνει δυο στοιχεία: το θέμα και τον αναγνώστη. Ακόμα κι όταν ο συγγραφέας αρχίζει τη συγγραφή ενός έργου, χωρίς να έχει απόλυτα συνειδητοποιήσει τι θέλει να πει -υπάρχει, γίνεται συχνά αυτό-, στην ουσία κάπου βαθιά μέσα του το συγγραφικό του είναι ξέρει τι θέλει να πει και σε ποιον. Η διεργασία είναι περισσότερο αυθόρμητη απ' ό,τι εγκεφαλική. Η μορφή που δίνεται στο κείμενο αυτόματα προκαθορίζει τον αναγνώστη του. Και το ίδιο αυτόματα, αν και σε μικρότερη ευρύτητα, ο αναγνώστης που θέλουμε να επικοινωνήσουμε μαζί του προκαθορίζει τη μορφή του κείμενου. Το ποίημα έχει το δικό του παραλήπτη: ο ποιητής, συνειδητά ή μη, το ξέρει. Το ίδιο ισχύει και για το μυθιστόρημα: το ίδιο και με το παραμύθι ή, πιο γενικά, το κείμενο για παιδιά.

Δηλαδή, για να το πούμε πιο απλά, όταν είναι ο ίδιος ο συγγραφέας εκείνος που γράφει το χ μυθιστόρημα και το ψ παραμύθι, τότε μέσα στα δύο αυτά κείμενα ο αναγνώστης θα ανακαλύπτει το ίδιο πρόσωπο, την ίδια κοσμοθεωρία, και μόνο η μορφή θα διαφέρει. Απλούστατα, ο συγγραφέας αυτός έχει προσαρμόσει τις απόψεις του στην αντίστοιχη λογοτεχνική μορφή, ανάλογα με τον παραλήπτη του μηνύματός του τον οποίο έχει κατά νου στη μια και στην άλλη περίπτωση.

Σύμφωνα με τα πιο πάνω, νομίζω πως είναι καταφανές το απόλυτο δέσιμο των λογοτεχνικών κειμένων με το ενδιαφέρον και τις απόψεις για τα κοινά, δηλ. με την πολιτικοποίηση. Δεν υπάρχει, δε νοείται κείμενο λογοτεχνικό-πιο πλατιά, έργο Τέχνης- που να μην έχει θέση απέναντι στα κοινά, που να μην εκφράζει μια μορφή πολιτικοποίησης. Η Άννα Καρένινα είναι το ίδιο πολιτικοποιημένο μυθιστόρημα με το Αστείο· ο Επιτάφιος με το Μαραμπού· το Άσκημο παπάκι με το Λυχνάρι του Αλαντίν. Και, όσο κι αν ξαφνιάζει, το Μια άλλη χώρα με την Πίπη τη φακιδομύτη και το Αν με το Ο βοριάς που τ' αρνάκια παγώνει. Οι διαφορές τους είναι πολλές μορφή, άποψη, χρόνος συγγραφής, ηλικία αναγνώστη..., πάμπολλες. Έχουν όμως κάτι κοινό: όλα τους εκφράζουν, περιέχουν μια θέση, μια άποψη για τα κοινά· όλα τους κάνουν μια πρόταση, όχι την ίδια-ο πλουραλισμός είναι μια από τις ομορφιές της Τέχνης-, όχι λοιπόν την ίδια, αλλά είναι πρόταση, είναι άποψη, είναι θέση.

Και για να πλησιάσουμε πιο κοντά το θέμα μας, αναφέρω τα λόγια που κάπου έχει γράψει ο Παντελής Καλιότσος: «Ο συγγραφέας που γράφει για παιδιά μπορεί να λογοκρίνει τις λέξεις του, όχι όμως και τα θέματά του». Δηλαδή το ίδιο όπως ένας ποιητής επιλέγει ή διαγράφει μια λέξη, το ίδιο όπως ο πεζογράφος χρησιμοποιεί αυτή την έκφραση κι όχι την άλλη· ζήτημα, τελικά, τεχνικό, όχι ιδεολογικό. Γιατί κάθε συγγραφέας έχει την πολιτική του θέση· πολιτική λέω; όχι κομματική. Και η θέση του αυτή, η πολιτική, υπάρχει μέσα στα κείμενά του - καμιά φορά είναι αυτή που τα εμπνέει.

Όταν η Άλκη Ζέη στο έργο της 'Το καπλάνι της βιτρίνας' αποφασίζει να δηλώσει πως ο ήρωάς της είναι ξεχωριστός από κάποιους άλλους, γιατί είναι κομμουνιστής, εκφράζει μια θέση απόλυτα πολιτικοποιημένη. Όποιος τη δει κομματικοποιημένη, το λιγότερο αγνοεί την ελληνική κομματική πραγματικότητα. Το ίδιο με τον Ευγένιο Τριβιζά, που επίσης δηλώνει πως η ηρωίδα του τρώει κάθε πρωί ξεροψημένες φρυγανιές με βούτυρο και μαρμελάδα βερίκοκο που είναι φτιαγμένη σύμφωνα με την παλιά συνταγή της θείας και σερβιρισμένη στα κρυστάλλινα μπολ της προίκας της μαμάς ενώ στα γενέθλιά της φοράει μια αντιγραφή του νταντελένιου φορέματος της γιαγιάς -σε αντίστοιχη παιδική ηλικία- και σβήνει τα κεράκια της τούρτας, που η υπηρεσία με το λευκό γιακαδάκι έχει φέρει μέσα στο σαλόνι. Το ίδιο εκφράζει και η Γ. Ανεζίνη - Λεράκη την πολιτικοποίησή της, όταν αποφασίζει να τιμωρήσει το χαρταετό που ήθελε να κόψει το σπάγκο του.

Αλλά ζούμε σε μια εποχή και σε, μια χώρα όπου η πολιτικοποίηση έχει ταυτιστεί με την κομματικοποίηση. Και η απaráδεκτη αυτή ταύτιση οδηγεί σε αφελείς απλουστεύσεις, σε εύκολους συνδυασμούς και σε τυποποιημένες κρίσεις. Ο βασικός διαχωρισμός μεταξύ συντηρητικής και προοδευτικής ιδεολογίας έχει απόλυτα -και γι' αυτό ποικιλοτρόπως επικίνδυνα- ταυτιστεί με το διαχωρισμό σε οπαδούς κάποιων κομμάτων και οπαδούς κάποιων άλλων κομμάτων. Το μπλέξιμο είναι τραγικό· από όποια πλευρά κι αν προέρχεται, σε όποια συμπεράσματα και κατατάξεις κι αν οδηγεί.

Βέβαια υπάρχουν λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά ή για με- γάλους τα οποία εκφράζουν μια πιο έντονη πολιτική χροιά από κάποια άλλα. Αλλά το έντονο υπάρχει

στο θέμα τους, στην υπόθεσή τους και μόνο εκεί· κι εκεί εξαντλείται. Σας υπενθυμίζω τα συγκεκριμένα παραδείγματα που ανέφερα πιο πριν (Άννα Καρένινα -Αστέιο).

Και για να γίνω ακόμη πιο σαφής, ας μου επιτραπεί να χρησιμοποιήσω ένα παράδειγμα από τα δικά μου βιβλία . Άλλωστε αυτά είναι -μερικά τουλάχιστον από αυτά- που μ' έχουν κάνει να θεωρούμαι συγγραφέας παιδικών βιβλίων που χαρακτηρίζονται από μια έντονη πολιτικοποίηση.

Το Κάποτε στην Ποντικούπολη άλλοι δήλωσαν πως θα το καίγανε κι άλλοι το ονόμασαν «βιβλίο γραμμένο κατόπιν παραγγελίας». Κι όλα αυτά, γιατί διέκριναν, συνειδητά ή μη, μέσα στις σελίδες του μια στενή κομματική τοποθέτηση. Άλλοι όμως - κι εδώ είναι το αστέιο- το εξύμνησαν, γιατί ακριβώς μέσα σ' αυτές τις σελίδες ανακάλυψαν τα ίδια ακριβώς πράγματα. Τόσο οι μεν, όσο και οι δε αδυνατούν να εντοπίσουν το διαχωρισμό πολιτικοποίησης - κομματικοποίησης.

Οι ίδιοι, τώρα, άνθρωποι -και των δύο κατηγοριών- δε σοκαρίστηκαν, αλλά ούτε και μετουσιώθηκαν από την έκδοση του Κοιμήσου Ορέστη.

Για μένα και, βέβαια, για πολλούς άλλους το δεύτερο βιβλίο-το μήνυμά του, πιο σωστά-, που είναι η κατάληψη της καθημερινότητας από το όνειρο και τη φαντασία, είναι πολύ πιο έντονα πολιτικοποιημένη θέση από το αντίστοιχο μήνυμα του πρώτου, που είναι η κατάληψη του χώρου εργασίας από τους εργαζομένους σ' αυτόν. Στην ουσία, το μήνυμα του Ορέστη είναι η αναγκαία προϋπόθεση και η ικανή συνθήκη, για να υπάρξει το μήνυμα της Ποντικούπολης.

Βέβαια, ξέρω ότι μπορεί κανείς να διατυπώσει την άποψη: γιατί θα πρέπει να πολιτικοποιήσουμε τα παιδιά; Η απάντηση που έχω εγώ σαν συγγραφέας κειμένων τόσο για παιδιά, όσο και για ενήλικους είναι τόσο απλή, που ίσως κάποιος την πει απλοϊκή: Τα παιδιά είναι πολίτες του κόσμου μας. Και σαν τέτοιοι δέχονται τα μηνύματά του, επηρεάζονται από τις συνθήκες του, δημιουργούν κι αυτά, είτε το θέλουμε είτε όχι, τις απόψεις τους και τις κρίσεις τους. Και -πώς να το κάνουμε;-ακόμη και η πιο απλή ιστοριούλα που θα τους διηγηθούμε τα πολιτικοποιεί· όπως τα μπάζει μέσα στην πολιτικοποίηση η καθημερινή ζωή, στην οποία συμμετέχουν.

Είναι καθημερινό φαινόμενο -ακόμη και σήμερα- μέσα στην οικογένεια να δηλώνεται πως ο πατέρας φέρνει τα χρήματα και η μητέρα μάς φροντίζει. Ας θυμηθούμε το τραγουδάκι «Παλαμάκια παίξετε κι ο μπαμπάς του έρχεται και του φέρνει κατιτί τυλιγμένο στο χαρτί». Ο μπαμπάς έρχεται, δηλαδή ήταν έξω από το σπίτι, και του φέρνει κατιτί τυλιγμένο στο χαρτί, δηλαδή ένα αγαθό που ήταν εκτός σπιτιού και αγοράστηκε με τα χρήματα του πατέρα. Η μητέρα, με την απουσία της μέσα στο τραγούδι, κρατάει τη θέση της εντός του σπιτιού και την ανικανότητά της να φέρει κάτι αγορασμένο.

Ίσως θα μου πείτε: τι τραβηγμένο από τα μαλλιά παράδειγμα! Όχι, δεν είναι. Γιατί η Τέχνη λειτουργεί σε σχέση με άλλα φαινόμενα και άλλες εκφράσεις. Και στην περίπτωση του παραδείγματος αυτού και της ανάλυσής του έχουμε τη διαφήμιση με το σλόγκαν «Η μαμά μου η καλή καθαρίζει με ρολί» να συνεργάζεται με το τραγουδάκι μας και να καθορίζει μέσα στο παιδικό μυαλό -παιδικό με την έννοια του παρθένου- τις θέσεις των δύο φύλων.

Ποιος είναι αυτός που θα απαγορεύσει στο συγγραφέα που διαφωνεί με αυτή τη θέση να αντιδράσει γράφοντας ένα κείμενο που θα πατρωνάρει τις δικές του διαφορετικές απόψεις; Και όταν κυκλοφορεί τυπωμένη και ντυμένη στα χρώματα της μαγείας ενός παραμυθιού η προβολή του ανελεύθερου και υποταγμένου στη μοίρα του ανθρώπου (θυμόσατε το παράδειγμα με το χαρταετό που σημείωσα πιο πάνω;), γιατί κάποιος να μην αντιδράσει και να τυπώσει και να ντύσει με τα ίδια χρώματα την προβολή του ανθρώπου που αποφασίζει για τη μοίρα του και αγωνίζεται γι' αυτήν;

Ας μην ξεγελιόμαστε! Ας μη φοβόμαστε ν' αντιμετωπίσουμε την αλήθεια: μη πολιτικοποιημένο κείμενο δεν υπάρχει. Ακόμα κι αυτό που θέλει να κρατηθεί σε μια ουδετερότητα έχει, λόγω αυτής της ουδετερότητας, τη θέση του. Το βιβλίο από τη στιγμή της απόφασης συγγραφής του είναι μια πράξη καθαρά πολιτική. Κι όταν λέω βιβλίο, δεν το ξεχωρίζω -προς Θεού!- για μεγάλους και μικρούς. Το βιβλίο σαν πράξη υπεύθυνη, αντίστοιχα υπεύθυνων πολιτών, είναι ένα και μόνο ένα.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Η εργασία, είτε με τη μορφή τρόπου έκφρασης της ανθρώπινης προσωπικότητας είτε με τη μορφή κοινωνικών και οικονομικών παραμέτρων που διέπουν τις σχέσεις των ατόμων, είναι χωρίς αμφιβολία ένα από τα θέματα που, όχι μόνο ενυπάρχουν μέσα σ' ένα πλήθος λογοτεχνικών έργων, αλλά και συχνά πυροδοτούν αυτή την ίδια τη διαδικασία δημιουργίας τους.

Και κάτι τέτοιο είναι απολύτως φυσικό· ο λογοτέχνης είναι μέρος ενός συνόλου. Τα όσα καθορίζουν τις διάφορες συνθήκες ζωής και γενικότερα ύπαρξης αυτού του συνόλου είναι αυτομάτως καθοριστικά και για τη ζωή του λογοτέχνη. Διωλισμένα, στη συνέχεια, μέσα από τη δική του αίσθηση, θα επανέλθουν στη δομή και στους στόχους του έργου του και δια μέσου αυτού θα προσπαθήσουν να επικοινωνήσουν με τα υπόλοιπα άτομα που απαρτίζουν το σύνολο; Μια επικοινωνία που στοχεύει όχι μόνο στην αισθητική συμμετοχή, μα και στη βαθύτερη εκ μέρους του συνόλου συνειδητοποίηση των προβλημάτων, των διεξόδων, των ονείρων και των κινδύνων

που ενυπάρχουν μέσα στους όρους βίωσης των ατόμων - συνοδουπόρων του λογοτέχνη.

Και βέβαια, μεταξύ αυτών που καθορίζουν τις συνθήκες διαβίωσης των ατόμων, συνολικά, όσο και ατομικά, είναι και οι εργασιακές σχέσεις ακριβώς όπως είναι ο έρωτας, ο θάνατος, τα ποικίλα ένστικτα, οι διάφορες ψυχολογικές διακυμάνσεις, τα όνειρα και οι φόβοι. Έτσι, λοιπόν, η ύπαρξη των εργασιακών σχέσεων μέσα στη γενικότερη θεματολογία της λογοτεχνικής παραγωγής είναι κάτι το απολύτως φυσιολογικό και πλήρως δικαιολογημένο.

Και όταν λέμε λογοτεχνική παραγωγή, εννοούμε και το μυθιστόρημα και το διήγημα και το ποίημα, αλλά και το λογοτεχνικό κείμενο που απευθύνεται σε παιδιά. Είναι λάθος -ας το επαναλάβουμε για μιαν ακόμη φορά- να πιστεύει κανείς πως η λογοτεχνία που απευθύνεται στους ανηλικούς έχει διαφορετική θεματολογία, μα και πηγή ενεργοποίησης, από αυτήν που αφορά τους ενηλικούς. Τα θέματα -προβλήματα και όνειρα- μένουν πάντα τα ίδια. Διαφέρει ο τρόπος προσέγγισής τους, ανάπτυξης και κατανόησης όχι η ουσία τους. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτή την άποψη, η εργασία και οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που τις διέπουν έχουν το χώρο τους και στα βιβλία που θα διαβάσουν τα παιδιά.

Άλλωστε σήμερα ο όποιος ανήλικος δε ζει απλώς μέσα στα γεγονότα, δεν επηρεάζεται άμεσα ή έμμεσα από αυτά· μα και τα γνωρίζει. Η αύξηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η εισοδός τους μέσα στο στενό οικογενειακό χώρο έχει συντελέσει ώστε το σημερινό παιδί να καταστεί ενεργό-σε σχέση, τουλάχιστο, με το παρελθόν- μέλος της κοινωνίας μας. Και αφού ενεργοποιείται, θα πρέπει να αξιώνεται και τη συνειδητοποίηση - στα πλαίσια, βέβαια, που η βιολογική στιγμή του τού παρέχει.

Ας μου επιτραπεί και πάλι να καταθέσω την άμεση και ξεκάθαρη προσωπική μου εμπειρία. Άλλωστε έχει έρθει πια το πλήρωμα του χρόνου, που μας επιτρέπει να εκτιμούμε τη σημασία της ατομικής εμπειρίας. Οι γενικότητες, όσο κι αν δια- τηρούν

την αξία τους, έχουν δείξει και το πεπερασμένο της ανθρώπινης διάστασής τους. Ενώ οι σεμνοτυφίες δεν ξεγελούν κανέναν και κανέναν δεν πείθουν πως είναι σεμνότητα.

Με τη διπλή λοιπόν υπόστασή μου, εκείνη του εργαζομένου και την άλλη του συγγραφέα, δεν ήταν δυνατό να μην ερεθιστώ και από τα εργασιακά προβλήματα της εποχής μου και του τόπου μου. Έτσι, ήταν φυσικό η εργασία να εισέλθει μέσα στα κείμενα που απηύθυνα στους ενηλίκους, είτε με τη μορφή της ατομικής καταπίεσης (Κι η σιδερώστρα έκοβε την τηλεόραση στα δυο) είτε με τη μορφή της προσωπικής εκτόνωσης (Με στοιχεία προσωπικών συνεντεύξεων) είτε, τέλος, με την εικόνα της κοινωνικής καταξίωσης («Τα φώτα!» είπε). Αλλά, και μάλιστα περισσότερο έντονα, την αντιμετώπισα στα έργα μου που είχαν σκοπό να διαβαστούν και από παιδιά. Σε μια πρώτη ματιά, αυτό δείχνει παράλογο. Γιατί τάχα, θα μπορούσαν κάποιοι να ρωτήσουν (όπως άλλωστε και ρώτησαν), εργασιακά προβλήματα θα έπρεπε ν' απασχολούν παιδιά οχτώ χρόνων;

Η απάντηση είναι πως αυτά τα παιδιά -κι ας μην ξεχνάμε πως μιλάμε για παιδιά του σήμερα και πάντα μέσα στα πλαίσια των εμπειριών τους- γνωρίζουν πολλά από αυτά που έχουν να κάνουν με τις εργασιακές σχέσεις. Τα γνωρίζουν μέσω μιας παρακαμπτήριας εμπειρίας: πληροφορίες, δηλαδή, όχι πάντα άμεσα δικές τους, αλλά συχνότερα με τη βοήθεια της τηλεόρασης, των εντύπων, των οικογενειακών συζητήσεων, του κοινωνικού αντίτυπου. Αφού λοιπόν τα γνωρίζουν και αφού τα αφορούν -πολίτες κι αυτά του κόσμου μας είναι, γιατί να μην υπάρξουν και μέσα στη θεματολογία της λογοτεχνίας που τα αφορά;

Με τέτοιες, λοιπόν, σκέψεις ξεκινώντας έγγραψα το παραμύθι Κάποτε στην Ποντικούπολη. Θέμα του η απεργία· γιατί γίνεται, πού στοχεύει, πώς ολοκληρώνεται. Ίσως να απλοποίησα τις συνθήκες. Όμως το απλό δεν είναι απλοϊκό· αντιθέτως μάλιστα. Μπορεί, έτσι όπως είναι, δίχως περιττά στολίδια, να διεισδύσει βαθύτερα μέσα στο πρόβλημα· ίδια με κοφτερό και λείο νυστέρι. Στόχος μου ήταν να δώσω στους αναγνώστες μου την ευκαιρία να μάθουν πως μια απεργιακή κινητοποίηση είναι κάτι ουσιαστικότερο από μια μέρα αργίας, αλλά και κάτι μεγαλύτερο από

κάποιες στιγμές ταλαιπωρίας. Και ασφαλώς κράτησα με σχολαστική ακρίβεια όλα τα βήματα της δεοντολογίας των απεργιακών κινητοποιήσεων.

Κι όλα αυτά μέσα σ' ένα παραμύθι; Γιατί όχι; Ας μην ξεχνάμε πως οι μεγαλύτερες αλήθειες στην πολιτιστική πορεία της ανθρωπότητας έχουν ειπωθεί με τη βοήθεια των μύθων. Η φαντασία ήταν και είναι πάντα σημαιοφόρος της κάθε επαναστατικής αλλαγής, τόσο στο χώρο των κοινωνικών συμβάντων, όσο και σ' αυτόν της Επιστήμης και των Τεχνών.

Με αυτή τη λογική και με αυτό το ένστικτο προχώρησα και σε επόμενα βιβλία μου, θίγοντας θέματα εργασιακών συνθηκών. Και μάλιστα θέματα που έχουν μια εξειδικευμένη σημασία. Όπως η προσφορά της καλλιτεχνικής εργασίας και η αναγνώρισή της, μα και η καταξίωσή της από την πολιτεία (Η Άννα και το τζιτζίκι)· όπως και οι καθαρά εργασιακές συνθήκες καθημερινής βάσης, η ομορφιά και το ανθρώπινο του χώρου εργασίας, οι ατομικές ανάγκες του εργαζομένου (Ο Εέ από τ' άστρα)· αλλά και τα οικογενειακά προβλήματα που δημιουργούνται από τη μορφή εργασίας ενός μέλους της οικογένειας (Γάντι σε ξύλινο χέρι).

Αλλά υπάρχουν και άλλοι Έλληνες συγγραφείς, άσχετα αν δεν είναι πολλοί, που έχουν θέσει εργασιακές συνθήκες μέσα στην εξέλιξη των έργων τους. Δε σκοπεύω να κάνω έναν πλήρη κατάλογο αυτών των έργων και των συγγραφέων. Μπορώ όμως να αναφέρω μερικούς που σε μια πρόχειρη καταμέτρηση μου έρχονται στο νου.

Είναι η Άννα Γκέρτσου-Σαρρή, που αντιμετωπίζει εργασιακές συνθήκες των αρχών του αιώνα μας στο μυθιστόρημά της 'Το λέγαν Ξάστερο'. Το ίδιο κάνει, αλλά για τα δικά μας τα χρόνια, η Κίρα Σίνου με το 'Μια χαραμάδα φως'. Την εργασία στα πλαίσια του μεταναστευτικού ρεύματος αναπτύσσουν τόσο η Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη στο 'Παιχνίδι δίχως κανόνες', όσο και ο Δημήτρης Μανθόπουλος στο 'Οι δρόμοι της άνοιξης'. Ο Ι.Δ. Ιωαννίδης ασχολείται με την ειδική μορφή εργασίας του δασκάλου στο 'Χωρίς κοτσάνι'. Η Ζωρζ Σαρή στα 'Χέγια' ανιχνεύει τις πολιτικές διαστάσεις του είδους μιας εργασίας. Κάτι αντίστοιχο επιτελεί -αν και σε δεύτερο πλάνο- η Άλκη Ζέη στο 'Καπλάνι της βιτρίνας'. Η Σοφία Φιλντιση, με μόνιμο

ενδιαφέρον σε κοινωνικά θέματα, θίγει το θέμα εργασία στο 'Ο Αράπης μας'. Ενώ η μορφή του εργαζόμενου παιδιού καλύπτει τις σελίδες και του προαναφερόμενου έργου της Κίρας Σίνου, αλλά και του βιβλίου του Σπύρου Τσίρου 'Ο Γρηγόρης της βροχής'. Το ίδιο θέμα έχουν και τακείμενα 'Ένα παιδί καταχτά τη νίκη' της Γιολάντας Πατεράκη και το 'Ζητείται μικρός' της Λότης Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου. Η τελευταία αγγίζει εργασιακά θέματα και σε δύο παραμύθια της που βρίσκονται στα βιβλία 'Η γειτονιά του ήλιου και Ιστορίες που κανένας δεν ξέρει'.

Όλα αυτά τα βιβλία, που ασφαλώς δεν είναι τα μόνα, ενδιαφέρουν το παιδί. Το ενδιαφέρουν με την έννοια ότι διαπλάθουν την προσωπικότητά του, το εφοδιάζουν με τέτοια όπλα, ώστε να γίνεται σταδιακά ένα συνειδητοποιημένο μέλος της κοινωνίας. Ένα μέλος που δε θα μετατρέπεται σε αντικείμενο εκμετάλλευσης, τόσο σωματικής, όσο και πνευματικής. Ένας άνθρωπος ολόφρεσκος, ευτυχισμένος μια μαχόμενη συνείδηση, μια πηγή προσφοράς.

Η εργασία ήταν πάντα ένα από τα κύρια γνωρίσματα της ανθρώπινης δημιουργικής δραστηριότητας αλλά κι ένας χώρος απ' όπου ξεκινούν πάμπολλες εξαρτήσεις και καταπιέσεις. Για να επαυξηθεί η πρώτη και για να περιοριστούν οι δεύτερες στις γενιές που θα μας διαδεχτούν, πρέπει ν' αφήσουμε τις παραμέτρους της να εισέλθουν στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά. Και με τιμιότητα, απλότητα, ευσυνειδησία να τις επιτρέψουμε να δημιουργήσουν ένα κοινό που θα στοχάζεται ελεύθερα, δίκαια, ανθρώπινα.

[Μέρος αυτού του άρθρου πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημ. Ριζοσπάστης]

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ • ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΓΛΩΣΣΑ, ΚΟΙΝΟ.

Η ιστορία του ελληνικού παραμυθιού είναι ταυτόσημη με την αντίστοιχη του ελληνικού έθνους, γιατί όσο κι αν αυτό που ονομάζουμε λαϊκό παραμύθι είναι δημιούργημα των τριών τεσσάρων τελευταίων αιώνων, εντούτοις διαθέτει συνδέσεις δομικές και συχνά υφολογικές με τα Ομηρικά Έπη, με την αισωπική οντότητα και τη μυθοπλαστικότητα του Ηρόδοτου, όπως και με την παροιμιακή αφήγηση στα χρόνια των Βυζαντινών.

Στη διάρκεια όλης αυτής της πορείας του ποτέ δεν παρεκκλίνει από αυτό που υπονοεί η λέξη παραμύθι: παρηγοριά και ψυχαγωγία. Και στη διάρκεια όλης αυτής της πορείας παραμένει δημιούργημα του λαού· δημιούργημα, δηλαδή, και συλλογικό. Μέσα στα λαϊκά παραμύθια υπάρχουν οι μνήμες, οι καημοί, τα όνειρα, τα πάθη μιας πολύχρονης εθνικής υπόστασης.

Η προσπάθεια σύνδεσης του λαϊκού παραμυθιού με το σημερινό έντεχνο απαιτεί την περιπλάνηση σε πολλούς χώρους και ποικίλες περιοχές: εθνολογικές, ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές, λαογραφικές. Η δική μου προσπάθεια έχει στόχο μόνο τρία

σημεία αυτής της σύνδεσης λαϊκών και έντεχνων παραμυθιών: τη θεματολογία, τη γλώσσα και το κοινό.

Το λαϊκό παραμύθι δημιουργείται από το λαό και σ' αυτόν απευθύνεται. Γι' αυτό και η γενικότερη θεματολογία του περιλαμβάνει τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτός ο λαός έζησε. Η παράθεση και καταγραφή αυτών των συνθηκών δε γίνεται ψυχρά ούτε, βέβαια, με επιστημονική διάθεση. Υλοποιείται μέσα από τους κανόνες του παραμυθιού: υπάρχει, δηλαδή, για να παρηγορεί και να ψυχαγωγεί. Και η πιο αποτελεσματική παρηγοριά, όσο και ψυχαγωγία, γίνεται με τη βοήθεια της φαντασίας και της σάτιρας. Η πρώτη προσφέρει το μαγικό στοιχείο: η δεύτερη το κριτικό μάτι.

Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι καταφεύγει, όπως άλλωστε και κάθε άλλος λαϊκός μύθος του όποιου λαού, σε μαγικές λύσεις, σε φανταστικά δημιουργήματα, σε υπερρεαλιστικά τεχνάσματα. Μέσα από αυτά ο ανώνυμος αφηγητής και το ανώνυμο ακροατήριό του ανακαλύπτουν ασφαλείς δρόμους ψυχικής εκτόνωσης και συγκεκριμένης έκφρασης απόψεων. Και εδώ ακριβώς επεμβαίνει το κριτικό πνεύμα. Ο λαός εκφράζει την κρίση του, σατιρίζει τον ίδιο τον εαυτό του και τους κυβερνήτες του. Σχολιάζει τα κοινωνικοπολιτικά δρώμενα, καταγράφει τις ατομικές εμπειρίες.

Αν λοιπόν αυτοί είναι οι λόγοι που εμπνέουν και οδηγούν στη δημιουργία ενός παραμυθιού, είναι πολύ φυσικό μέσα σ' αυτό το παραμύθι ν' αναπτύσσονται θέματα άμεσης ανταπόκρισης με τις καθημερινές ανάγκες του λαού. Ανάγκες της ψυχής, της σάρκας, των αισθήσεων. Και τα εκάστοτε υπάρχοντα σχήματα - οικογένεια, κράτος, θρησκεία- υφίστανται την καυστική απομυθοποίησή τους, τη σατιρική αντιμετώπιση ή τη μυθοποιητική λατρευτικότητα!

Το λαϊκό παραμύθι καταγράφει το χώρο και συνάμα τον προσδιορίζει κριτικά. Αυτός που εξασκεί την εξουσία θα μετατραπεί άλλοτε σε κατατρεγμένο, όσο και πανέμορφο, βασιλόπουλο, άλλοτε σε φοβερό δράκο. Άλλοτε θα αποτελεί το όνειρο το ατομικό ή το σύμβολο το συλλογικό κι άλλοτε θα συρρικνωθεί σε γελοία καρικατούρα φουσκωμένου διάνου.

Η ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη θ' ανακαλύψει τους δικούς της δρόμους εκπλήρωσης. Δρόμους ονειρικούς, μα και ι ξεκάθαρους ως προς τους στόχους τους. Η διάθεση για οικονομική άνοδο και κοινωνική καταξίωση, σε ατομικό επίπεδο, δε θα διστάσει να χρησιμοποιήσει την πονηριά, για να υλοποιηθεί. Το λαϊκό παραμύθι τολμά να φτάνει στον αμοραλισμό. Η ηθική που πρεσβεύει δεν καλύπτεται πάντα από κανόνες υπεράνω πάσης υποψίας . Συχνά είναι μια ηθική ατομικιστική, κάποτε αναρχική, ίσως και εγωκεντρική. Ακριβώς όπως είναι και οι διακυμάνσεις και οι αντιθέσεις της ηθικής μιας ομάδας. Μέσα από το λαϊκό παραμύθι δέχονται τη σάτιρα οι οικογενειακές δομές και σχέσεις. Δέχονται τη ρεαλιστική απεικόνισή τους καταγράφονται δίχως καλλωπιστικά προσώπεια . Η οικογενειακή ομόνοια κατακρεουργείται μπροστά στο πάθος του έρωτα ή το φόβο της πείνας. Η γαμήλια σχέση εκπέμπει όχι μόνο τη, συνήθως σπάνια, συνεργατικότητα που έχει, μα και την, πιο συχνά απαντούμενη, καταπιεστικότητα. Οι διαφορές των φύλων και των ηλικιών παρουσιάζονται σ' όλα τα στάδια στα οποία μπορούν να ενεργοποιηθούν; Κι όλα αυτά δίνονται μέσα από τη μορφή ενός στέρεου μύθου και με τη βοήθεια μιας ολοζώντανης και πάμπλουτης γλώσσας.

Το λαϊκό παραμύθι δεν είναι μια στατική δημιουργία. Αντίθετα, συνέχεια μεταπλάθεται, καθώς από αφήγηση σε αφήγηση δέχεται την επίδραση της ατομικής ιδιοσυγκρασίας, των χρονικών μεταβολών, των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

Αποτέλεσμα αυτής της συνεχούς ροής, αλλά και της αμεσότητας με το λαϊκό εγώ, είναι η γλώσσα του λαϊκού παραμυθιού να γίνεται καθρέφτης της φυλής και η ιστορική της συνείδηση. Μονάχα στο δημοτικό τραγούδι, εκτός από το λαϊκό παραμύθι, συναντάμε αυτή την ταύτιση εθνικής υπόστασης και γλωσσικής έκφρασης. Μια ταύτιση που διαφαίνεται όχι μόνο στην επιλογή των λέξεων, αλλά και σ' έναν εσωτερικό -κάποτε έντονα, όσο και μαγευτικά υπαινικτικό- μονόλογο του ατομικού πάθους και του συλλογικού ονείρου .

Ο αφηγητής δεν πλάθει μόνο το μύθο· πλάθει και το όργανο με τη βοήθεια του οποίου θα τον αφηγηθεί . Το ακροατήριο δε συμμετέχει μόνο στα δρώμενα· θέλει να τα ακούσει μέσα από τις ροές του δικού του αισθητηρίου ακοής. Και είναι ένα

ακροατήριο που μεταλλάζει συνεχώς τη σύνθεσή του: οικογένεια, εργασιακή ομάδα, φυλή, μα και άτομο. Η εκάστοτε μορφή που παίρνει προσδιορίζει όχι μόνο την επιλογή του παραμυθιού, αλλά και τη γλωσσική του έκφραση, τις επιμέρους παραλλαγές του. Και τελικά δημιουργείται ένας κώδικας με πολλαπλές βαθμίδες αποκρυπτογράφησης. Ο ίδιος ο μύθος διαφορετικά ακροάται από την ομάδα σαν σύνολο και διαφορετικά από το κάθε της μέλος. Πάντα όμως η αναγνώριση και η συμμετοχή επιτυγχάνεται. Είτε στο επίπεδο της περιπέτειας είτε στο επίπεδο της απελευθέρωσης είτε σ' αυτό του φόβου και της καταστολής είτε, τέλος, στο επίπεδο της κοινωνικής ανάλυσης. Η ταύτιση του ακροατή με τα δρώμενα συντελείται και ολοκληρώνεται. Αναντίρρητα, όλα τα παραμύθια δεν απευθύνονται σε όλους. Ειδικά για τα παιδιά υπάρχουν μύθοι που σίγουρα δεν τα αφορούν. Όμως τις πιο πολλές φορές η ηλικία του αναγνώστη βρίσκει την οδό της δικής της ταύτισης. Το λαϊκό παραμύθι υπήρξε ένα μέσο ψυχαγωγίας, αλλά και επαφής, τόσο για τους ενηλικούς, όσο και για τους ανηλικούς. Κι ακόμα πηγή κοινωνικής ενδοσκόπησης, τρόπος γνωριμίας του έξω κόσμου.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε πως το λαϊκό παραμύθι έδενε αρμονικά το θεματολογικό του πλούτο με γλωσσικά μέσα και δομικά υλικά ιδιαίτερα προχωρημένα· και από το συνταίριασμα αυτό δημιουργούνταν ένα αποτέλεσμα ικανό να προσελκύσει κοινό με ποικιλόμορφες μείξεις ηλικιών και αντιλήψεων. Αυτά, βέβαια, στις μικρές κοινότητες άλλων εποχών. Σταδιακά και καθώς τα μεγάλα αστικά κέντρα μορφοποιούσαν τις δομές που θα τα οδηγούσαν στις σημερινές μορφές των πόλεων, το ελληνικό λαϊκό παραμύθι αναγκαζόταν να συγκατοικήσει στην αρχή - αργότερα εκδιώκεται- με το αντίστοιχο ξένο, κυρίως αυτό των λαών της Κεντρικής Ευρώπης.

Η εισβολή των λαϊκών παραμυθιών άλλων λαών στον τόπο μας ασφαλώς και έχει την εξήγησή της: αρχίζει με την επάνοδο στη χώρα, αμέσως μετά τη δημιουργία του ελεύθερου κράτους, εκείνων των Ελλήνων που είχαν μορφωθεί στο εξωτερικό και έφερναν μαζί τους μια ευρωπαϊκή κουλτούρα, μαζί με την πίστη στην αξία των λαϊκών δημιουργημάτων. Έτσι, ενώ άρχισαν να αναπτύσσονται οι διάφοροι κλάδοι της

λαογραφίας, παράλληλα ένα μέρος του πληθυσμού δεχόταν την επίδραση της λάμπης κάθε ευρωπαϊκού δημιουργήματος, που εύκολα και αστόχαστα το τοποθετούσε υπεράνω των αντίστοιχων ντόπιων. Και τελικά η Κοκκινοσκουφίτσα, η Χιονάτη και η Σταχτοπούτα πολιτογραφούνται μέλη αυτού του κράτους, με τη βοήθεια της εξαίπλωσης φτηνών εκδόσεων παραμυθιών που απευθύνονται σε παιδιά και μόνο σ' αυτά.

Υπάρχουν, βέβαια, και τα παραμύθια της Ανατολής. Αυτά φτάνουν μέσα από τις στενές σχέσεις του ελληνικού έθνους με τα αντίστοιχα των κοντινών περιοχών της Ασίας. Σχέσεις τόσο στενές, ώστε τα δημιουργήματα της Χαλιμάς να γίνονται ιδιαίτερα προσφιλή στην κοινωνική μας πραγματικότητα.

Την ίδια εποχή η τεχνολογία προχωρεί ακάθεκτα, ενώ η αστική νοοτροπία αποστρέφει το βλέμμα από καθετί που έχει να κάνει με τη φαντασία και το όνειρο. Η λέξη παραμύθι γίνεται σχεδόν συνώνυμη του ψεύδους. Ο αναλφαβητισμός υποχωρεί αργά μα σταθερά, οι παιδαγωγικές έρευνες εδραιώνονται και το παιδί αποκτά την οντότητα μιας παρουσίας που έχει τις δικές της ανάγκες. Κοινωνικές παλινδρομήσεις, ιδεολογικές μάχες, πόλεμοι και οικονομικές εξαρτήσεις κρατούν για όλα τα χρόνια που χαρακτηρίζουν τη μέση περίοδο του αιώνα μας το παραμύθι στο χώρο της φτηνής έκδοσης ή της παραμελημένης λαϊκής υπόστασης.

Την υπόθεση την παίρνουν στα χέρια τους κάποιοι εκπαιδευτικοί και παιδαγωγοί, ενώ δειλά δειλά παρουσιάζονται και οι πρώτοι επώνυμοι δημιουργοί. Όμως θα είναι περίπου το μέσο της δεκαετίας του '70 που θα σηματοδοτήσει τη μεγάλη έκρηξη στο χώρο και ο όρος «παιδικό βιβλίο» αρχίζει ν' αποκτά το κύρος μιας ιδέας. Οι δημιουργοί που υπογράφουν πληθαίνουν. Τα βιβλία φεύγουν από το φτηνό επίπεδο και προσπαθούν να βρουν εκδοτικές εκφράσεις έργων Τέχνης. Διαδίδεται και αναγνωρίζεται το επάγγελμα του εικονογράφου. Γίνονται οι πρώτες κριτικές αναλύσεις ή, τουλάχιστον, ο ημερήσιος τύπος τις ανακαλύπτει. Οι γονείς χωρίς οι ίδιοι να αγαπούν το λογοτεχνικό βιβλίο, βομβαρδίζουν τα παιδιά τους με εξωσχολικά αναγνώσματα. Στην όλη προσπάθεια τον πρώτο λόγο τον έχει η παιδαγωγική. Θεωρίες αναπτύσσονται για το τι και πώς πρέπει να περιέχει ένα βιβλίο για παιδιά.

Κυλάνε μερικά χρόνια όπου δράκοι και βασιλιάδες εξορίζονται από τις γραμμές των παραμυθιών για διαφορετικούς, βέβαια, λόγους οι πρώτοι από τους δεύτερους. Κι ενώ καμιά κρίση εμπορική δε φαίνεται να πλήττει το είδος «παιδικό βιβλίο», το λαϊκό παραμύθι γίνεται είδος μουσειακό. Ζούμε πια στη βασιλεία του αντίστοιχου επώνυμου και στην παρατεταμένη αίγλη μιας απλοποιημένης Κοκκινοσκουφίτσας.

Μα αν το λαϊκό παραμύθι απευθυνόταν σ' όλες τις ηλικίες, το έντεχνο δε δέχεται να κάνει το ίδιο: θέλει να κρατηθεί -αλήθεια, πόσο αυτόβουλα;- σε αποκλειστική επαφή με το παιδί. Πορίσματα, απόψεις και κανόνες εκπαιδευτικής προέλευσης και παιδαγωγικών στόχων επιβάλλουν θεματολογικούς δρόμους και γλωσσικούς περιορισμούς. Αυτόματα λοιπόν θα περίμενε κανείς μια σύγκρουση ανάμεσα στην ελευθερία του δημιουργού και τον περιορισμό του παιδαγωγού. Μια σύγκρουση που θα εκφραζόταν τόσο μέσα σ' αυτό το ίδιο το δημιούργημα, όσο και στην προσωπικότητα του συγγραφέα. Δηλαδή μια αντιστοιχία με το ισχύον στο λαϊκό παραμύθι, όπου ο παραμυθιάς γινόταν ανατροπέας ή κριτής του περιβάλλοντος και το έργο του φορέας μιας άποψης συχνά συγκρουόμενης με το ισχύον καθεστώς. Κι αυτή η σύγκρουση θα μπορούσε να υλοποιηθεί τόσο σε επίπεδο γλώσσας, όσο και σε επίπεδο θεματολογίας.

Μια απάντηση στο ερώτημα αν υφίσταται αυτή η σύγκρουση βρίσκεται στο γεγονός πως τα σύγχρονα παραμύθια δε διαβάζονται από τους ενήλικους - και δεν αναφέρομαι σ' όσους από αυτούς έτσι κι αλλιώς απαξιώνουν τη λογοτεχνία. Για το γεγονός αυτό άλλοτε φταίνε τα ίδια τα έργα και άλλοτε φταίνε οι ίδιοι οι ενήλικοι.

Όταν ένα έργο αυτολογοκρίνεται, όταν ο δημιουργός του προαποφασίζει σε ποια μερίδα κοινού θέλει να αποταθεί, τότε η μη επαφή οφείλεται στο έργο. Αλλά ισχύει και το αντίθετο. Η κοινωνία μας έχει εξοστρακίσει τη φαντασία και απαξιώνει το όνειρο. Πώς λοιπόν να επικοινωνήσει μ' ένα παραμύθι; Μα και σ' αυτή την περίπτωση ο σύγχρονος επώνυμος παραμυθιάς έχει την ευθύνη του. Κάθε έργο Τέχνης πρέπει να τολμά το προσωπικό ξεγύμνωμα - και κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται μόνο με ατομικό ρίσκο και ομαδική τόλμη. Ο αναγνώστης προσελκύεται, αν μέσα στις σελίδες ανακαλύπτει το δικό του χώρο και τη δική του προβληματική.

Το σημερινό παραμύθι, όσο κι αν κατηγορείται πως συχνά γίνεται υπέρ το δέον ρεαλιστικό, εντούτοις αποφεύγει μια πλήρη καταγραφή των συμβάντων. Στο όνομα μιας παιδαγωγικής η αποσιώπηση γίνεται κανόνας. Κι έτσι αντιμετωπίζουμε την πιο κάτω αντίφαση: το σημερινό παραμύθι, ενώ τολμά να παρουσιάζει θέματα ιδιαίτερα καυτά και επίκαιρα (περιβάλλον, κοινωνικές σχέσεις, πολιτική κτλ.), από την άλλη αποδυναμώνει αυτήν του την τόλμη και συρρικνώνει την όποια αποτελεσματικότητά της, καθώς η παρουσίαση αυτών των θεμάτων γίνεται επίπεδα -κάποτε και μονόπλευρα-, μονοδιάστατα και μονοσήμαντα. Τελικά στην προσπάθεια προβολής του μηνύματος, και με τη βοήθεια της άποψης πως τα παιδιά αδυνατούν να κατανοήσουν με κυκλικότητα, αποξεχνιέται η εσωτερική πορεία -στην ουσία το πάθος και η εντιμότητα- που πρέπει να ενυπάρχει σε κάθε έργο Τέχνης. Κι όμως, η μεγαλύτερη κατανόηση ενός προβλήματος δε γίνεται από το νου, αλλά από την ψυχή· ή, αν προτιμάτε, είναι η ψυχή που ενεργοποιεί το νου.

Βέβαια, εδώ θα πρέπει κανείς να ομολογήσει πως σταδιακά το νεοελληνικό έντεχνο παραμύθι εγκατέλειψε μια αφόρητη απλοϊκότητα κι έναν ασφυκτικό παιδισμό, για να περάσει σε πιο ελεύθερες και πλούσιες συλλήψεις. Δεν κατάφερε -ή μήπως δε θέλησε;- να ολοκληρώσει αυτό το άλμα - τουλάχιστον στην πλειοψηφία του. Παραμένει προσκολλημένο στην αυτοερώτηση-αποδέσμευση: «Άραγε τα παιδιά θα καταλάβουν;» Όμως τα παιδιά, ακόμη κι αν δεν καταλαβαίνουν, αισθάνονται και έχουν δικαίωμα να γευτούν το καθετί που πηγάζει από τον κόσμο μέσα στον οποίο ζουν.

Άλλωστε κάθε κείμενο γνήσια λογοτεχνικό έχει πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης και προσέγγισης. Είναι ευθύνη του συγγραφέα να μπορεί να δώσει στο έργο του, στο σημερινό παραμύθι, τα πολλαπλά αυτά επίπεδα. Γιατί ας μην ξεχνάμε πως ίσως ο όρος «λογοτεχνία για παιδιά» να είναι λανθασμένος ή ελλιπής. Ο πιο σωστός και πλήρης απαιτεί την προσθήκη ενός «και»: δηλαδή «λογοτεχνία και για παιδιά». Και αυτό επιτυγχάνεται τόσο σε επίπεδο θεματολογικής ανάλυσης, όσο και γλωσσικής καταγραφής.

Το λαϊκό παραμύθι είχε ένα πλούσιο όσο και μεστό γλωσσικό γίγνεσθαι. Τα σημερινά παραμύθια είναι, συχνά, γλωσσικά ανύπαρκτα. Κι αν στην περίπτωση του λαϊκού το γλωσσικό ένστικτο το καθόριζε η ομάδα, στην περίπτωση του έντεχνου το χρέος πέφτει στον επώνυμο δημιουργό του, που -δεν το ξεχνάμε!- είναι λογοτέχνης. Ασφαλώς και πρέπει να χρησιμοποιήσουμε λεξιλόγιο μέσα στα πλαίσια της παιδικής γνώσης. Μα δεν είναι εδώ το πρόβλημα. Τα σημερινά παραμύθια σε επίπεδο γραφής διακρίνονται από μία διάθεση ευπρέπειας και πλήρους υποταγής στους κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού. Εκεί που το λαϊκό παραμύθι τολμούσε το άνοιγμα νέων δρόμων και δυνατοτήτων της γλώσσας, το σημερινό αρέσκεται σ' ένα συντηρητισμό. Η δικαιολογία πως το παραμύθι πρόκειται να διαβαστεί από παιδιά και γι' αυτό πρέπει να τα βοηθήσει να εδραιώσουν τις γνώσεις τους δεν ευσταθεί. Η λογοτεχνία δημιουργεί γλωσσικές συνειδήσεις έργο της σχολικής εκπαίδευσης να παρουσιάσει τις σταθερές του γλωσσικού οικοδομήματος. Είναι δύο διαφορετικές λειτουργίες που σίγουρα, όσο και αναγκαία, αλληλοσυμπληρώνονται· ποτέ όμως δεν ταυτίζονται. Τελικά, ο λογοτέχνης ίσως πρέπει να είναι επαναστάτης και - γιατί όχι- αναρχικός της γλώσσας και των ιδεών. Με την έννοια πως το έργο του είναι η αμφισβήτηση και μέσω αυτής η δημιουργία μιας κίνησης και μιας ροής που θα είναι πηγή και εμπνεύστρια συνειδήσεων ατομικών και μαζικών.

Συνοψίζοντας τα πιο πάνω σχετικά με το έντεχνο νεοελληνικό παραμύθι μπορούμε να πούμε πως η θεματολογία του έχει, σε σχέση με το λαϊκό, διευρυνθεί, ακολουθώντας το αντίστοιχο άπλωμα των γνώσεων και των προβληματισμών τού σήμερα· αλλά μορφοποιείται με καθωσπρεπισμό, διστακτικότητα και περιορισμένα. Ακριβώς τα ίδια συμβαίνουν και στο γλωσσικό επίπεδο. Σημεία, τελικά, αναμενόμενα, αφού το παραμύθι περιόρισε το κοινό του στα παιδιά, αλλά και μόνο αυτά προσπαθεί να πλησιάσει με τη σοβαρότητα -αν θέλετε και σοβαροφάνεια- της παιδαγωγικής και όχι με την τόλμη του έργου Τέχνης δηλαδή του εργαλείου κριτικής και του μέσου μετουσίωσης.

Δεν ξέρω αν μπορούμε να μιλήσουμε για τον οριστικό θάνατο των λαϊκών παραμυθιών (με την έννοια, ασφαλώς, της μη δημιουργίας νέων). Σίγουρα όμως

διανύουμε περίοδο βασιλείας των εντέχνων. Όμως, όσο κι αν οι καιροί και οι συνθήκες επιβάλλουν διαφοροποιήσεις, στην ουσία το ένα συνεχίζεται από το άλλο. Άλλωστε οι ανάγκες των ανθρώπων διατηρούν πάντα τον ίδιο πυρήνα τους. Η παρηγοριά και η ψυχαγωγία ποτέ δεν έχασαν την αξία τους.

Το πρόβλημα είναι να βρουν το νέο τους ένδυμα. Ίσως μάλιστα το ένδυμα αυτό να έχει βρεθεί. Έργα, τόσο ελληνικά, όσο και ξένα, υπάρχουν σαν επιβεβαίωση αυτής της ανεύρεσης. Τολμώ να αναφέρω ένα. Θα είναι ξένο· ευνόητοι λόγοι με εμποδίζουν να αναφερθώ σε ελληνικά. Έχω στο νου την Ατέ-λειωτη ιστορία του Μίκαελ Έντε. Το παραμύθι πλέον απλώνεται στη μορφή του μυθιστορήματος. Τα σύμβολα επανακτούν την αρχέγονη υπόστασή τους. Η φαντασία ενεργοποιεί τα πάντα. Ο μύθος υπάρχει για να κρίνει και να ανατρέπει. Η γλώσσα αφήνεται σε πολλαπλές προσεγγίσεις. Η παρηγοριά είναι μάχιμη. Και τα επίπεδα ανάγνωσης έχουν μίαν αφάνταστη ποικιλία ηλικιών και ιδιοσυγκρασιών.

Αν λοιπόν το σημερινό παραμύθι διαφέρει από κείνο του παρελθόντος σε επίπεδο δημιουργού, δε θα πρέπει να ξεχνά πως πάντα μένει έκφραση συνείδησης και βήμα άποψης. Οι δρόμοι εκπλήρωσης των στόχων έχουν διαφοροποιηθεί· οι στόχοι παραμένουν οι ίδιοι.

[Ομιλία στα πλαίσια της διήμερης συνάντησης με θέμα Ας μιλήσουμε για το παραμύθι (Σεπτέμβριος '86), που διοργάνωσαν στη Θεσσαλονίκη ο δήμος της πόλης και οι Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις]

ΑΙΣΩΠΟΥ ΜΥΘΟΙ • ΜΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Οι μύθοι του Αισώπου διατηρούν μίαν αξιοσημείωτη μονιμότητα στο επίπεδο της αναγνωστικότητάς τους. Δεν πρέπει κανείς να παραβλέψει το γεγονός των συνεχών εκδόσεών τους και κυρίως το ότι αυτές οι εκδόσεις είναι διαρκείς μεταπλάσεις του αρχικού κειμένου. Και ασφαλώς δε χάνει τη σημασία του και κάτι ακόμα: αρκετοί από τους αισώπειους μύθους υπάρχουν μέσα στην καθημερινή συνομιλία με τη μορφή αποφθεγμάτων· π.χ. το περίφημο εκείνο «συν Αθηνά και χείρα κίνει» και άλλα.

Ο Αίσωπος λοιπόν παραμένει ένας ζωντανός συγγραφέας. Όμως αυτό καθαυτό το έργο του (και πέρα από τις όποιες απόψεις για τη γνησιότητα ή το ανόθευτο της πατρότητάς του) βρίσκεται μέσα στις ιδιωτικές βιβλιοθήκες κυρίως με τη μορφή διασκευών, διαφορετικού κύρους και βάθους ως προς τη δομή και το ύφος που έχουν τα πρωτότυπα κείμενα. Βέβαια, κυκλοφορούν και οι πιστές μεταφράσεις στα νεοελληνικά. Όμως, όχι μόνο είναι ελάχιστες, μα και σπάνια προτιμώνται από το πλατύ αναγνωστικό κοινό.

Στις μέρες μας, οι αισώπειοι μύθοι θεωρούνται σαν ανάγνωσμα της παιδικής ηλικίας και μόνο· και είναι οι νόμοι της εμφάνισης του παιδικού βιβλίου που καθορίζουν το εκδοτικό τους πρόσωπο. Όμως για μια ανάγνωσή τους με διάθεση αντίστοιχη εκείνης της προσέγγισης ενός διαχρονικού λογοτεχνικού έργου απαιτείται η ύπαρξη κειμένου που υπάρχει όσο γίνεται πληρέστερα προς το αρχικό.

Η δική μου ανάγνωση βασίστηκε στο βιβλίο Αισώπου Μύθοι σε μετάφραση Θρασύβουλου Σταύρου. Στο σημείωμα αυτό δεν πρόκειται ν' ασχοληθώ με το κατά πόσο η συγκεκριμένη εργασία του Θ.Σ. είναι καλύτερη ή όχι· ούτε και θα μ' απασχολήσει η με φιλολογικούς κανόνες ανάλυση των διαφόρων μύθων. Ε- κείνο που θα προσπαθήσω να καταγράψω, και μάλιστα σύντομα, είναι οι εντυπώσεις μου από την ανάγνωση αυτού του βιβλίου· οι εντυπώσεις ενός αναγνώστη της εποχής μας.

Το πρώτο λοιπόν στοιχείο που παρατηρεί κανείς, καθώς διαβάσει τους μύθους, είναι η συντομία τους. Μια συντομία που βρίσκεται σε απόλυτη αρμονία με μια από τις καλλιτεχνικές απαιτήσεις της εποχής μας. Τούτα τα χρόνια, τα οποία σφραγίστηκαν από την ανακάλυψη και την άνοδο του κινηματογράφου, έχουν θεοποιήσει την ταχύτητα και την εικόνα.

Ο Αίσωπος δείχνει μια απρόσμενη ταύτιση με κάποιο γνήσιο τέκνο του 20ού αιώνα, καθώς σφίγγει τις περιγραφές του και εξαπολύει τις λεκτικές εικονογραφήσεις του: «Μερικοί λοτόμοι έσκιζαν ένα πεύκο· και το έσκιζαν εύκολα, με σφήνες που έφτιασαν από το ξύλο του». Και συνδυάζει αυτή την εύστοχη συντομία με μια ευρηματική χρησιμοποίηση των συμβόλων. Για παράδειγμα, εκείνη η λίμα (από το μύθο Η οχιά και η λίμα) με την απόλυτη συνειδητοποίηση της υπόστασής της, που δηλώνει πως: «...δουλειά μου είναι να παίρνω από τους άλλους και όχι να δίνω ».

Έτσι λοιπόν η συντομία της αφήγησης δε χάνει την εσωτερικότητά της. Αντίθετα, η ένωσή τους δημιουργεί μια κλειστή ενεργειακή πηγή, ίδια με αυτήν του πυρήνα ενός ατόμου.

Αλλά υπάρχει -και είναι κάτι το φυσιολογικά αναμενόμενο- και το αρνητικό αυτής της σχέσης. Στους αισώπειους μύθους η φαντασία ασφυκτιά· η φαντασία με την

έννοια της ανατροπής μιας προκαθορισμένης τάξης πραγμάτων. Τελικά, ο Αίσωπος διαθέτει έναν τόσο έντονο ρεαλισμό, ώστε δεν επιτρέπει μέσα στις συνθέσεις του να χωρέσει το απρόοπτο. Η ενέργεια που υπάρχει μέσα στην ένωση του σύντομου με το ευρηματικό θα χρησιμοποιηθεί για καθαρά διδακτικούς σκοπούς για να χτίσει οικοδόμημα, όχι για να το γκρεμίσει.

Η αίσθηση που εκπέμπουν αυτά τα κείμενα είναι μια αίσθηση συντηρητικότητας. Η ασφάλεια, η σιγουριά που μας παρέχει το πάθημα, όταν ταυτίζεται με το μάθημα. Έτσι λοιπόν ο λευκαστής αρνιέται να συγκατοικήσει με τον καρβουνιάρη, γιατί «όσα εγώ θ' ασπρίζω εσύ θα τα γεμίζεις καρβουνόσκονη».

Πόσο μακριά είμαστε από το τολμηρό άνοιγμα προς τη σμίξη των αντιθέτων... Αυτή η σμίξη που ίσως επιφέρει την καταστροφή, ίσως όμως και μια νέα διάσταση του «είναι».

Βέβαια όλα αυτά προκύπτουν από μια βαθιά γνώση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των κοινωνικών δεσμών. Αλλά η γνώση, στην περίπτωση του Αισώπου, προσπαθεί να βελτιώσει μια υπάρχουσα κατάσταση· όχι να την αμφισβητήσει.

Και στο σημείο αυτό ίσως αξίζει να επισημανθεί μια καιρία διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους αισώπειους μύθους και τα λαϊκά παραμύθια. Ενώ οι πρώτοι νουθετούν και προτρέπουν προς τη «σοφή» κατανόηση του κοινωνικού γίγνεσθαι, τα δεύτερα, χωρίς ν' αγνοούν τη διάθεση παροχής συμβουλών, στέκονται με κριτικό κυρίως μάτι απέναντι στα κοινωνικά και ατομικά φαινόμενα. Και τα κρίνουν με άποψη ανορθόδοξη, συχνά ανατρεπτική, και πάντα με τη βοήθεια μιας αχαλίνωτης φαντασίας.

Είναι μια διαφορά καιρία, που στην ουσία δηλώνει αυτό που και ο Θ.Σ. σημειώνει στην εισαγωγή της συλλογής του: «Ο μύθος είναι καρπός της σοφίας του λαού, το παραμύθι είναι άνθος της καλλιτεχνικής του δημιουργίας».

Από τη σκοπιά λοιπόν της σοφίας δημιουργήθηκαν οι μύθοι. Και στόχος αυτής της δημιουργίας είναι αυτός της νουθεσίας, της εκπαίδευσης, της γνώσης. Μα και της,

μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, σάτιρας. Και όταν βασιλεύει αυτή η τελευταία, τότε ο Αίσωπος καταφεύγει σε μια πονηρή αντιμετώπιση του θέματος μια αντιμετώπιση που κάποτε γίνεται σχεδόν ανήθικη. Έτσι λοιπόν ο αϊτός κακώς, σύμφωνα με τα λόγια της αλεπούς, φέρνει δώρα στον άνθρωπο που τον γιάτρευσε. Θα ήταν πιο σωστό να τα πάει σ' εκείνον που τον είχε κακομεταχειριστεί, έτσι ώστε να τον καλοπιάνει, για να μην του κάνει στο μέλλον το ίδιο κακό.

Η πεμπουσία της θυμοσοφίας ίσως μα και η επιβράβευση της υποκρισίας και της σκοπιμότητας . Αλλά έτσι, μέσα στα πλαίσια μιας τέτοιας κοσμοθεωρίας, η χρησιμοποίηση των δια-φόρων ζώων γίνεται αρκετά συχνά με ιδιαίτερη σκληρότητα. Όσο κι αν παρακαλεί το αηδόνι τον αϊτό να μην το φάει, εκείνος δεν υποχωρεί. «Θα ήμουνα κουτός, ν' αφήσω το φαΐ που το κρατώ σίγουρα και να τρέχω για άλλο που ούτε το βλέπω» λέει.

Ασφαλώς και μια τέτοια άποψη είναι κανόνας της κοινωνίας μας. Όμως η χρησιμοποίηση του αηδονιού, που είναι σύμβολο έρωτα, ελευθερίας και καλλιτεχνικής έκφρασης, ξαφνιάζει. Όσο κι αν δεχτούμε πως με τη χρησιμοποίηση ενός τέτοιου συμβόλου τονίζεται εντονότερα η κοινωνική αδικία, δεν μπορούμε και να μην επαναστατήσουμε συναισθηματικά στη χρησιμοποίηση του αηδονιού.

Αλλά και σε γενικότερο επίπεδο οι μύθοι δε δείχνουν να σέβονται τη φυσιολογική οντότητα των διαφόρων ζώων. Δεν είναι μόνο η συνεχής παρουσία της αλεπούς με τη μορφή του εκφραστή της πονηριάς και της κακίας είναι κι εκείνος ο γλάρος που πέθανε, γιατί «ενώ γεννήθηκε πουλί, περνούσε τη ζωή του στη θάλασσα». Εδώ η οικολογική συνέπεια όχι μόνο αμφισβητείται, μα και κατηγορείται. (Αυτή τη στάση την κληρονόμησε ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ζώα-ήρωες προσαρμοσμένα σε μέτρα ανθρώπινης σκοπιμότητας και δεοντολογίας).

Βέβαια ο στόχος κάθε αισώπειου μύθου είναι πάντα το επιμύθιο. Αλλά αυτό και μόνο δε δικαιολογεί την όποια αντίθεση προς τη δικαιοσύνη και την ισορροπία της φύσης.

Πάντως το έργο του Αισώπου δεν έχει τυχαία επιβιώσει. Πέρα από τις όποιες επιμέρους αντιρρήσεις, είναι αναγνωρίσιμη μια βαθιά φιλοσοφημένη τοποθέτηση που, ακριβώς γιατί είναι γνήσια, συχνά ξεφεύγει από τα προκαθορισμένα πλαίσια· και πέρα από κάθε προγραμματισμό διακηρύσσει μια, υπόγεια ίσως, επαναστατικότητα. Έτσι, λοιπόν, το σκαθάρι δημιουργεί πρόβλημα στον αϊτό, αλλά και η αλεπού - επιτέλους!- δικαιώνεται, καθώς δηλώνει στη λεοπάρδαλη πως: «Σε ξεπερνώ. Αν είσαι εσύ πολύχρωμη, εγώ είμαι πολύξερη».

Και πάνω απ' όλα ο Αίσωπος -ή όποιοι μάς κληροδότησαν αυτούς τους μύθους- καταθέτει μιαν αξιολογότετη ψυχολογική δεινότητα. Οι τύποι του (όπως εκείνος με το πήδημα στη Ρόδο) έχουν μια διαχρονική υπόσταση. Συναντιούνται και σήμερα· υπάρχουν· αναγνωρίζονται. Και αυτό που σκέφτηκε το λιοντάρι, για να φάει τα βόδια (τα χώρισε πρώτα), έχει αναχθεί στην εποχή μας σε επιστήμη.

Και είναι αυτό ακριβώς το αιώνια ανθρώπινο που εκφράζουν οι μύθοι, το οποίο τους έχει δώσει το δικαίωμα να επιβιώνουν μέσα στο χρόνο. Όλα τ' άλλα στοιχεία που υπεισέρχονται -και που μερικά μόνο και εν συντομία αναφέραμε--, δεν είναι αρκετά για να αμαυρώσουν ένα έργο που ακόμη και σήμερα διαθέτει αμεσότητα, καθώς είναι εφοδιασμένο με μια καίρια γλωσσική οντότητα και με μια εξίσου καίρια αντιμετώπιση του ανθρώπινου χαρακτήρα.

[Πρώτη δημοσίευση περ. Διαβάζω, τεύχ. 116]

ΜΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΤΟΥ ΧΑΝΣ ΚΡΙΣΤΙΑΝ ΑΝΤΕΡΣΕΝ

Ο σημερινός ο άνθρωπος, έτσι όπως ολοένα και περισσότερο εμποδίζεται από την όποια επαφή με το όνειρο και τη φαντασία, όλο και περισσότερο αδυνατεί να χρησιμοποιεί κάποιους υπαινικτικούς κώδικες, για να εκφράσει τα βαθιά του, κάποτε σχεδόν υποσυνείδητα, συναισθήματα. Και λέγοντας να εκφράσει εννοώ όχι μόνο την ενεργητική σημασία του ρήματος, αλλά και την παθητική του. Αυτή δηλαδή που υλοποιείται μέσα από καταστάσεις που υπάρχουν πέρα και πριν το συγκεκριμένο άτομο. Γιατί, όσο είναι εφικτό να αφεθώ σε καθαρά δικούς μου ονειρικούς συνειρμούς, άλλο τόσο είναι δυνατό να ανακαλύψω μέσα στις φανταστικές καταγραφές ενός άλλου τις δικές μου παροπλισμένες ανάγκες.

Το παραμύθι, αυτή η θαυμαστή συνύπαρξη του πραγματικού με το ονειρικό, ήταν πάντα ένα είδος του λόγου, γραπτού αλλά και προφορικού, όπου συγκατοικούσαν εσωτερικές ανάγκες, κοινωνικές στερήσεις, συναισθηματικές εξάρσεις. Κι αν βέβαια όλα αυτά -και πόσα ακόμα!- κρύβονται στο λαϊκό παραμύθι,

γιατί τάχα να μην καλύπτονται κάτω από το μύθο κι ενός σύγχρονου παραμυθιού, αυτού που το λέμε κι έντεχνο.

Σίγουρα και συμβαίνει. Ίσως όχι πάντα· ίσως οι συγγραφείς άλλοτε να περιορίζονται σε μια απλή καταγραφή μιας φανταστικής ιστορίας και ίσως, όταν το κάνουν, να μη συνειδητοποιούν το γεγονός.

Όμως αξίζει και να υπάρχει και να ανακαλύπτεται από τον ενήλικο, βέβαια, αναγνώστη. Να ανακαλύπτεται αυτό το δεύτερο σημασιολογικό επίπεδο και έτσι η πράξη της ανάγνωσης να γίνεται μια συνειδητή αντίδραση στην εξαφάνιση της φαντασίας. Αλλά και να ενδυναμώνεται, καθώς θα έχει την ικανότητα να προσελκύεται και από ένα ακόμη είδος της τέχνης του λόγου.

Θα ήθελα τώρα όλα αυτά τα θεωρητικά να τα δούμε να παίρνουν σάρκα και οστά με τη βοήθεια ενός συγκεκριμένου παραμυθιού.

Ας διαβάσουμε λοιπόν την Τοσοδούλα του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, έτσι όπως τη μετέφρασε η Κώστια Κοντολέων.

Η Τοσοδούλα

Μια φορά κι έναν καιρό ζούσε μια γυναίκα που ήθελε πολύ ν' αποκτήσει ένα μικροσκοπικό παιδάκι, μα δεν ήξερε πού να ψάξει για να το βρει. Γι' αυτό πήγε σε μια γριά μάγισσα και της είπε:

«Θα ήθελα τόσο πολύ ν' αποκτήσω ένα μικροσκοπικό παιδάκι! Μήπως θα μπορούσες να με βοηθήσεις να το βρω;»

«Α, αυτό δεν είναι δα και τόσο δύσκολο!» είπε η μάγισσα.

«Να, πάρε τούτο το σπυρί το κριθάρι, που δεν είναι από τα συνηθισμένα, από αυτά που σπέρνουν οι αγρότες, ούτε από εκείνα που τρώνε οι κότες. Εσύ τ'9 μόνο που

έχεις να κάνεις είναι να το βάλεις μέσα σε μια γλάστρα και μετά περίμενε να δεις το αποτέλεσμα».

«Αχ, σ' ευχαριστώ!» είπε η γυναίκα κι έδωσε στη μάγισσα ένα ασημένιο νόμισμα. Ύστερα πήγε σπίτι της και φύτεψε το σπόρο.

Δεν πέρασε καιρός ως την ημέρα που ένα όμορφο μεγάλο λουλούδι ξεπετάχτηκε· έμοιαζε με τουλίπα, μα τα πέταλά του ήταν ερμητικά κλεισμένα, σαν να ήταν ακόμα ένα μικρό μπουμπουκάκι.

«'Τι όμορφο λουλούδι!» είπε η γυναίκα και φίλησε τα κλειστά κιτρινοκόκκινα πέταλα.

Την ίδια στιγμή το λουλούδι άνοιξε με δυνατό κρότο. Ήταν μια πραγματική τουλίπα -τώρα μπορούσες να τη δεις-, μα ακριβώς στο κέντρο του λουλουδιού καθόταν ένα μικροσκοπικό κοριτσάκι, χαριτωμένο και λεπτεπίλεπτο, ίδιο με νεραϊδούλα. Μιας και δεν ήταν πιο ψηλό από ένα δάχτυλο, την ονόμασαν Τοσοδούλα.

Για κρεβάτι, της έδωσαν ένα καλογουλισμένο καρυδότσουφλο· το στρώμα της ήταν φτιαγμένο από πέταλα βιολέτας, σε χρώμα βαθύ μπλε· και το σεντόνι της ήταν το πέταλο από ένα τριαντάφυλλο. Εκεί κοιμότανε τη νύχτα, μα την ημέρα έπαιζε πάνω στο τραπέζι, όπου η γυναίκα είχε γεμίσει με νερό ένα πιάτο της σούπας που τις άκρες του τις στόλιζαν λουλούδια με τα κοτσάνια τους να βλέπουν προς το κέντρο. Ένα μεγάλο πέταλο τουλίπας έπλεε πάνω στο νερό κι εκεί η Τοσοδούλα μπορούσε να κάθεται και να κάνει βαρκάδα, από τη μια άκρη του πιάτου στην άλλη, χρησιμοποιώντας δυο άσπρες τρίχες α- λόγου για κουπιά. Ήταν το πιο όμορφο θέαμα στον κόσμο. Μπορούσε ακόμα να τραγουδάμε την πιο λεπτή και γλυκιά φωνή που είχε ποτέ ακουστεί.

Μια νύχτα, όπως ήταν ξαπλωμένη στο όμορφο κρεβάτι της, μια βατραχίνα μπήκε χοροπηδώντας μέσα στο δωμάτιο από ένα σπασμένο τζάμι στο παράθυρο. Η βατραχίνα -μεγάλη και βρεγμένη- έπεσε πάνω στο τραπέζι, όπου η Τοσοδούλα κοιμότανε βαθιά κάτω από το ροδοπέταλό της.

«Να μια πανέμορφη γυναίκα για το γιο μου!» είπε η βατραχίνα και πήρε το καρυδότσουφλο-κρεβατάκι, που μέσα του κοιμότανε το μικροσκοπικό κοριτσάκι, και, πηδώντας από το παράθυρο, βγήκε στον κήπο.

Στην άκρη του κήπου κυλούσε ένα μεγάλο ρυάκι, που οι όχθες του ήταν σκεπασμένες μ' ένα παχύ στρώμα λάσπης. Εκεί είχε το σπίτι της η βατραχίνα, που ζούσε μαζί με το γιο της. Αυτός δεν ήταν διόλου όμορφος. Στην πραγματικότητα, ήταν ολόιδιος η μητέρα του. «Κουάξ! Κουάξ! Βρε-κε-κεξ!» ήταν όλα όσα μπόρεσε να πει, όταν είδε το όμορφο κοριτσάκι μέσα στο καρυδότσουφλο.

«Μη μιλάς τόσο δυνατά, γιατί θα την ξυπνήσεις», είπε η γριά-βατραχίνα. «Θα μπορούσε να μας φύγει, γιατί είναι ελαφριά σαν ένα πούπουλο. Νομίζω πως θα ήταν καλύτερα να τη βάλουμε μέσα στο ρυάκι, πάνω σ' ένα από τα μεγάλα φύλλα των νούφαρων. Μιας και είναι τόσο μικροσκοπικό πλασματάκι, θα νομίζει πως βρίσκεται σε νησί. Όσο εκείνη θα είναι εκεί, εμείς μπορούμε να ετοιμάζουμε το πιο καλό δωμάτιο που υπάρχει κάτω από τη λάσπη. Σ' αυτό, οι δυο σας θα στήσετε το σπιτικό σας».

Στο ρυάκι φύτρωναν πολλά μεγάλα νούφαρα με πλατιά πράσινα φύλλα, που έμοιαζαν σαν να επέπλεαν ελεύθερα πάνω στο νερό. Το φύλλο που βρισκότανε πιο μακριά ήταν και το πιο μεγάλο απ' όλα. Σ' αυτό ήταν που η γριά-βατραχίνα έβαλε το καρυδότσουφλο με την Τοσοδούλα. Το φτωχό μικρούτσικο πλασματάκι ξύπνησε πολύ νωρίς το άλλο πρωί κι όταν είδε πού βρισκότανε, άρχισε να κλαίει πικρά, γιατί το νερό περιτριγύριζε το μεγάλο φύλλο και δεν υπήρχε τρόπος να γυρίσει πίσω στην ξηρά.

Στο αναμεταξύ, η γριά-βατραχίνα έμενε χωμένη μέσα στη λάσπη, πολύ απασχολημένη με τη διακόσμηση του δωματίου. Χρησιμοποιούσε βούρλα και κίτρινα νερολούλουδα, για να το κάνει όμορφο και φωτεινό για την καινούρια νύφη της. Άμα τέλειωσε, πήγε κολυμπώντας μέχρι το φύλλο που περίμενε πάνω του η Τοσοδούλα, μόνο που τώρα είχε μαζί της και το γιο της. Είχαν σκοπό να πάρουν το όμορφο κρεβάτι από καρυδότσουφλο και να το μεταφέρουν στη νυφική κρεβατοκάμαρα, πριν πάει εκεί η μικροσκοπική νύφη. Η γριά-βατραχίνα, ενώ ήταν ακόμα μέσα στο νερό, έκανε μια βαθιά υπόκλιση στην Τοσοδούλα και είπε:

«Αυτός είναι ο γιος μου, που θα γίνει άντρας σου. Θα ζήσετε μαζί πολύ ευτυχισμένοι, σ' ένα όμορφο σπίτι κάτω από τη λάσπη».

«Κουάξ! Κουάξ! Βρε-κε-κεξ!» ήταν όλα όσα ο γιος μπόρεσε να πει.

Ύστερα πήραν μαζί τους το κρεβατάκι κι έφυγαν κολυμπώντας, ενώ η Τοσοδούλα έμεινε ολομόναχη πάνω στο πράσινο φύλλο, κλαίγοντας, γιατί δεν ήθελε καθόλου να ζήσει με τη γριά-βατραχίνα και να πάρει το γιο της γι' άντρα.

Μα τα μικρά ψαράκια, που κολυμπούσαν κάτω από το νερό κι είχαν δει τη βατραχίνα κι είχαν ακούσει όλα όσα είχε πει, έβγαλαν τα κεφαλάκια τους, για να δουν το κοριτσάκι με τα ίδια τους τα μάτια. Μα μόλις την είδαν, θαμπώθηκαν από την ομορφιά της και η σκέψη πως ένα τέτοιο χαριτωμένο πλάσμα θα ήταν αναγκασμένο να ζήσει μέσα στη λάσπη μαζί με το βάτραχο τα έκανε να λυπηθούν πολύ. Όχι, αυτό δεν έπρεπε να γίνει ποτέ! Έτσι, μαζεύτηκαν όλα μαζί στην επιφάνεια, γύρω από το πράσινο κοτσάνι του φύλλου, που πάνω του βρισκότανε η Τοσοδούλα, κι άρχισαν να το ροκανίζουν, ώσπου το έκοψαν.

Το φύλλο άρχισε να πλέει πάνω στο νερό και μετέφερε την Τοσοδούλα μακριά, τόσο μακριά, όπου ο βάτραχος δε θα μπορούσε να την ακολουθήσει. Όλο και πιο πέρα, όλο και πιο πέρα ταξίδευε και τα πουλιά στα δέντρα κεληδοούσαν «τι όμορφο πλασματάκι!» μόλις την αντίκριζαν. Μακριά, όλο και πιο μακριά γλιστρούσε αθόρυβα το φύλλο κι έτσι, κάποτε, η Τοσοδούλα έφτασε σε μια άλλη χώρα.

Μια ωραία άσπρη πεταλούδα φτερούγιζε συνέχεια γύρω της και στο τέλος ήρθε και κάθισε πάνω στο φύλλο, γιατί είχε συμπαθήσει το όμορφο μικρό κοριτσάκι. Α, πόσο ευτυχισμένη ήταν τώρα η Τοσοδούλα! Ο βάτραχος δε θα μπορούσε πια να τη φτάσει και γύρω της, όπου κι αν έριχνε το βλέμμα, όλα ήταν όμορφα. Το νερό, στα σημεία που έλαμπε ο ήλιος, έμοιαζε με αστραφτερό χρυσάφι. Η Τοσοδούλα έβγαλε τη ζώνη της κι έδωσε τη μια άκρη στη φίλη της, την πεταλούδα, ενώ την άλλη την έδεσε στο φύλλο. Τώρα πήγαινε ακόμα πιο γρήγορα.

Μα ακριβώς εκείνη τη στιγμή ένα μεγάλο σκαθάρι πέταξε από πάνω τους. Είδε το μικρό κορίτσι και σαν αστραπή την άρπαξε με τις δαγκάνες του από τη λεπτή της μέση

και συνέχισε το πέταγμά του, μέχρις ότου έφτασε σ' ένα δέντρο. Όμως, το φύλλο συνέχισε να κυλά μέσα στο ρυάκι μαζί με την πεταλούδα.

Θεέ μου, πόσο φοβήθηκε η φτωχή Τοσοδούλα, όταν το σκαθάρι τη μετέφερε στο δέντρο! Και πόσο πόνεσε για τη φίλη της, την άσπρη πεταλούδα! Μα το σκαθάρι δε φάνηκε να ενδιαφέρεται για τους δικούς της φόβους και τα κλάματά της. Είχε διαλέξει το πιο πλατύ φύλλο του δέντρου κι εκεί, δίπλα του, την είχε ακουμπήσει. Έπειτα της έδωσε να φάει νέκταρ των λουλουδιών και της είπε πως ήταν πολύ όμορφη, παρόλο που δεν έμοιαζε καθόλου με σκαθάρι.

Πριν περάσει πολλή ώρα, όλα τα υπόλοιπα σκαθάρια, που κατοικούσαν πάνω στο δέντρο, πέρασαν για να τη δούνε. Την παρατηρούσαν καλά καλά και οι νεαρές σκαθαρίνες σήκωσαν τις κεραίες τους και είπαν:

«Τι αξιοθρήνητο έντομο! Έχει μόνο δυο πόδια. Δεν έχει ούτε μια κεραία. Άσε τη μέση της, πόσο λεπτή είναι. Μοιάζει περισσότερο με άνθρωπο. Α, πόσο άσκημη είναι!».

Μα ό,τι κι αν λέγανε -και λέγανε πολλά τέτοια πράγματα- δεν άλλαξε το γεγονός πως η Τοσοδούλα ήταν, αληθινά, το πιο άμορφο μικροσκοπικό πλασματάκι.

Το σκαθάρι που την είχε αρπάξει είχε τη γνώμη πως πραγματικά ήταν ένα πανέμορφο πλάσμα, μα όταν όλα τα άλλα σκαθάρια δήλωσαν πως σου προσξενούσε φόβο ακόμα κι όταν την κοιτούσες, άρχισε κι αυτό να πιστεύει πως ήταν άσκημη και, στο τέλος, της δήλωσε πως δεν την ήθελε πια και πως ήταν ελεύθερη να πάει όπου ήθελε.

Μερικά σκαθάρια κατέβηκαν μαζί της από το δέντρο και την έβαλαν πάνω σε μια μαργαρίτα. Πάνω σ' αυτήν η Τοσοδούλα κάθισε κι άρχισε να κλαίει, γιατί πίστευε τώρα κι αυτή πως ήταν τόσο άσκημη, ώστε ακόμα και τα σκαθάρια δεν ήθελαν να έχουν πολλά πολλά μαζί της. Όμως, στην πραγματικότητα, εξακολουθούσε να είναι το πιο όμορφο μικροσκοπικό πλασματάκι που θα μπορούσατε να φανταστείτε, πιο όμορφο ακόμα και από το πιο τέλειο ροδοπέταλο.

Όλο το καλοκαίρι η φτωχή Τοσοδούλα το πέρασε σχεδόν ολομόναχη στο μεγάλο δάσος. Ύφανε ένα κρεβάτι από χόρτα και το κρέμασε σ' ένα κλαρί, κάτω από ένα

φύλλο, για να είναι προστατευμένο από τη βροχή. Έτρωγε μέλι και γύρη λουλουδιών κι έπινε τη δροσιά, που στόλιζε κάθε πρωί τα φύλλα.

Έτσι πέρασε το καλοκαίρι και το φθινόπωρο. Μα ύστερα ήρθε ο χειμώνας - ο μακρύς κρύος χειμώνας. Τα πουλιά, που μέχρι τότε κελαηδούσαν τόσο υπέροχα, πέταξαν πολύ μακριά. Τα δέντρα έχασαν τα φύλλα τους, τα λουλούδια μαράθηκαν. Και το μεγάλο φύλλο, που το είχε για στέγη, άρχισε κι αυτό να ζαρώνει, μέχρι που στο τέλος απόμεινε μονάχα το κίτρινο κοτσάνι του. Η μικροκαμωμένη και λεπτεπίλεπτη Τοσοδούλα κρύωνε φοβερά, καθώς τα ρούχα της είχαν πια κουρελιαστεί. Φοβόταν πως πολύ σύντομα θα ζύλιαζε από το κρύο. Το χιόνι άρχισε να πέφτει και με κάθε νιφάδα η Τοσοδούλα αισθανόταν κάτι παρόμοιο μ' αυτό που θα ένιωθε κάποιος από εμάς, αν του έριχναν μια φτυαριά χιονιού. Βλέπετε, ήταν τοσοδά μικρούλα! Στο τέλος διπλώθηκε με ένα μαραμένο φύλλο, μήπως και ζεσταθεί. Μα, αλίμονο, ούτε έτσι κατάφερε να σταματήσει το τρέμουλο του κορμιού της από το πολύ κρύο.

Κάποτε, καθώς συνέχιζε την περιπλάνησή της, έφτασε στην άκρη του δάσους. Στο σημείο αυτό άρχιζε ένα μεγάλο χωράφι με καλαμπόκια. Μα έτσι όπως είχαν μαζευτεί οι καρποί, το μόνο που ορθωνόταν πάνω από την παγωμένη γη ήταν οι γυμνές και ξερές καλαμιές. Αυτές έπρεπε να διασχίσει, μα για την Τοσοδούλα ήταν το ίδιο σαν να έπρεπε να περάσει μέσα από ένα δάσος, ενώ -αχ, ναι!- συνέχιζε πάντα να τρέμει από το κρύο. Και τότε ήταν που ξεχώρισε την πόρτα ενός σπιτιού, που ήταν χτισμένο κάτω από τις καλαμιές. Σ' αυτό ζούσε, μ' όλη τη ζέστα και την άνεσή του, ένας αρουραίος. Το σπιτάκι του είχε μια αποθήκη φίσκα στο καλαμπόκι, είχε μια ζεστή κουζίνα και μια τραπεζαρία. Η φτωχή η Τοσοδούλα στάθηκε μπροστά στην πόρτα και ζήτησε την άδεια να πάρει ένα δυο σπόρια, γιατί τις δυο τελευταίες μέρες ήταν θεονήστικη.

«Φτωχό πλασματάκι! » είπε ο αρουραίος, που είχε καλή καρδιά. «Μπες μέσα στη ζεστή κουζίνα μου κι έλα να φάμε μαζί! ».

Και φαίνεται πως δεν άργησε να βρει πως του άρεσε για τα καλά η συντροφιά του μικρού κοριτσιού και γι' αυτό της είπε:

«Αν θες, μπορείς να μείνεις μαζί μου όλο το χειμώνα. Το μόνο που θα έχεις να κάνεις είναι να μου κρατάς το σπίτι τακτικό και καθαρό και να μου λες ιστορίες. Μ' αρέσει τόσο πολύ ν' ακούω ιστορίες!».

Η Τοσοδούλα συμφώνησε με την πρόταση του καλού γερο-αρουραίου κι έτσι ο καιρός περνούσε για πολύ όμορφα.

«Σύντομα θα έχουμε επισκέψεις», της είπε μια μέρα ο αρουραίος. «Μια φορά την εβδομάδα έρχεται να με επισκεφθεί ο γείτονάς μου. Το σπίτι του είναι πιο καλό από το δικό μου, με δωμάτια άνετα. Κι ο ίδιος φορά ένα πανέμορφο βελούδινο παλτό. Αν κατάφερνες να τον παντρευτείς, θα πέρναγες πλουσιοπάροχα τη ζωή σου. Μα, ξέρεις, δε βλέπει και τόσο καλά. Γι' αυτό πρέπει να ετοιμαστείς, για να του πεις τις πιο όμορφες ιστορίες σου».

Στην Τοσοδούλα δεν άρεσε καθόλου μια τέτοια ιδέα. Δεν είχε καμιά διάθεση να παντρευτεί τον πλούσιο γείτονα - αυτό τον τυφλοπόντικα, που τελικά κατέφτασε για να τους επισκεφθεί, φορώντας το μαύρο βελούδινο παλτό του. Ο αρουραίος θύμισε στην Τοσοδούλα πόσο πλούσιος ήταν ο γείτονας και πόσο σοφός της ξαναμίλησε για το σπίτι, που ήταν είκοσι φορές μεγαλύτερο από αυτό που τώρα έμενε, κι ακόμα της είπε πως ο τυφλοπόντικας ήξερε ένα σωρό ενδιαφέροντα πράγματα, παρόλο που δεν είχε ιδέα για τον ήλιο και τα λουλούδια, μιας και ποτέ του δεν τα είχε δει. Η Τοσοδούλα, λοιπόν, θα έπρεπε να τον ευχαριστήσει με μερικά τραγούδια κι έτσι αυτή τραγούδησε δυο από αυτά που ήξερε αρκετά καλά. Ο τυφλοπόντικας μαγεύτηκε από τη γλυκιά φωνή της και δεν άργησε να την ερωτευτεί. Μα ήταν επιφυλακτικός τύπος. Γι' αυτό και δεν άνοιξε σε κανέναν το στόμα του, για να ομολογήσει το αίσθημά του.

Μόλις είχε τελειώσει ένα μακρύ πέρασμα μέσα στο χώμα, που ένωνε το σπίτι του με το σπίτι του φίλου του. Και δήλωσε τόσο στην Τοσοδούλα όσο και στον αρουραίο πως, από την πλευρά του, είχαν το ελεύθερο να τον επισκέπτονται όποτε ήθελαν. Κι ακόμα τους εξήγησε πως δεν έπρεπε να φοβηθούν καθόλου το πουλί που βρισκόταν πεθαμένο κάπου στο πέρασμα, όσο κι αν το έβλεπαν δίχως πληγή και μ' όλα τα φτερά

του. Θα πρέπει -τους εξήγησε- να είχε πριν λίγες μέρες πεθάνει από τον ξαφνικό ερχομό του χειμώνα και, με κάποιο τρόπο, να είχε πέσει μέσα στο υπόγειο πέρασμα.

Αφού τέλειωσε μ' αυτές τις εξηγήσεις, ο τυφλοπόντικας κράτησε ανάμεσα στα δόντια του ένα κομμάτι σάπιο ξύλο (και πρέπει να ξέρετε πως ένα τέτοιο πράγμα λάμπει μέσα στο σκοτάδι ίδια με φλόγα) και προχώρησε πρώτος μέσα στο μακρύ σκοτεινό πέρασμα, για να φωτίζει το δρόμο στους προσκεκλημένους του. Γρήγορα έφτασαν στο μέρος που ήταν ξαπλωμένο το πουλί . Ο τυφλοπόντικας έχωσε την πλατιά του μύτη μέσα στη στέγη του λαγουμιού, έσπρωξε το χώμα και κατάφερε να δημιουργήσει μια τρύπα, μέσα από την οποία πέρασε το φως της ημέρας. Τότε πια μπόρεσαν να ξεχωρίσουν πως το πουλί αυτό ήταν ένα χελιδόνι . Έτσι όπως είχε κλειστές τις φτερούγες και μέσα τους χωμένα κεφάλι και πόδια, δε χωρούσε καμιά αμφιβολία πως το φτωχό πουλάκι θα είχε πεθάνει από το κρύο. Η Τοσοδούλα το λυπήθηκε από τα βάθη της καρδιάς της. Αγαπούσε όλα τα πουλιά που το καλοκαίρι τής κρατούσαν συντροφιά με τα τιτιβίσματά τους. Μα ο τυφλοπόντικας παραμέρισε το χελιδόνι με το πόδι του και είπε:

«Να κι ένα ακόμα που δε θα το ζανακούσει κανείς να κελαηδάει. Τι μοίρα κι αυτή να έχεις γεννηθεί πουλί! Ευχαριστώ το Θεό που κανένα από τα παιδιά μου δε θα γίνει ποτέ πουλί. Ένα τέτοιο πλάσμα δεν κάνει τίποτε άλλο από το να τιτιβίζει και, στο τέλος, να πεθαίνει από την πείνα και την παγωνιά του χειμώνα».

«Δεν έχεις κι άδικο», παρατήρησε ο αρουραίος . «Τι όπλο άλλο, εκτός από το κελήδισμα, έχει ένα πουλί, για να αντιμετωπίσει το χειμώνα ; Είναι λογικό να πεθαίνει με την πρώτη παγωνιά. Αλλά, παρ' όλα αυτά, όλοι πια για τα πουλιά μιλούν και τα θαυμάζουν!».

Η Τοσοδούλα δεν είπε τίποτα, μα καθώς οι άλλοι απομακρύνονταν, εκείνη γονάτισε, χάρειψε τα φτερά και φίλησε τα κλειστά βλέφαρα του πουλιού. «Ίσως», σκέφτηκε, «αυτό να ήταν το πουλάκι που το καλοκαίρι μού τραγουδούσε τόσο γλυκά και μου χάριζε εκείνη την ευτυχία».

Αργότερα, την ώρα που ο τυφλοπόντικας τους συνόδευε πίσω στο δικό τους σπίτι, φρόντισε να κλείσει την τρύπα που άφηγε το φως της ημέρας να μπαίνει μέσα στο λαγούμι.

Μα εκείνη τη νύχτα η Τοσοδούλα δεν μπορούσε να κλείσει μάτι, γι' αυτό σηκώθηκε από το κρεβάτι κι έπλεξε με άχυρο ένα κουβερτάκι. Όταν τέλειωσε, πήγε μέχρις εκεί που βρισκόταν το πουλί και το σκέπασε και γύρω από το σώμα του έστρωσε μερικά τρυφερά αγκάθια, που τα είχε βρει στο σαλόνι του αρουραίου. Έτσι, κάπως έκοψε την υγρασία που έβγαινε από το έδαφος.

«Αντίο, μικρό όμορφο πουλάκι!» του είπε. «Αντίο και σ' ευχαριστώ για το όμορφο κελήδισμά σου, που μου το χάρισες τότε, το καλοκαίρι, όταν τα δέντρα ήταν πράσινα κι ο ήλιος έλαμπε χαρούμενος πάνω από όλα τα πλάσματα».

Και αφού είπε αυτά, ακούμπησε το κεφάλι της στο μέρος που ήταν η καρδούλα του πουλιού. Μα δεν είχε καν προλάβει να το κάνει, όταν έμεινε άφωνη από την έκπληξη, καθώς της φάνηκε πως κάτι χτυπούσε κάτω από τα πούπουλα. Κι αυτό το κάτι πρέπει να ήταν η καρδούλα του πουλιού. Δεν είχε, λοιπόν, πεθάνει. Φαίνεται πως είχε ξυλιάσει από το κρύο και τώρα που ζεστάθηκε, η ζωή ξαναγύρισε μέσα στο κορμάκι του.

Όταν φτάσει το φθινόπωρο, όλα τα χελιδόνια πετούν σε πιο ζεστές χώρες. Μα αν κάποιο από αυτά ξεμείνει, τότε το κρύο μπορεί να το σκοτώσει, το κορμάκι του να πέσει στη γη και τα χιόνια, στο τέλος, το σκεπάζουν.

Η Τοσοδούλα είχε πολύ ταραχτεί. Το πουλί ήταν πολύ πιο μεγάλο από αυτή, που, ας μην το ξεχνάμε, το ύψος της δεν ήταν πάνω από δυο εκατοστά. Όμως, μάζεψε όλες της τις δυνάμεις κι έσπρωξε τα αγκάθια όσο πιο βαθιά μπορούσε κάτω από το κορμί του πουλιού και στη συνέχεια έτρεξε, όσο πιο γρήγορα γινότανε, πίσω, για να φέρει τη δική της κουβέρτα, μα κι ένα φύλλο από δυόσμο, για να σκεπάσει μ' αυτό το κεφαλάκι του χελιδονιού.

Το επόμενο βράδυ γλίστρησε και πάλι έξω από το σπίτι κι έτρεξε κοντά στο πουλί. Τώρα το βρήκε αρκετά πιο ζωντανό, μα πάντα εξαντλημένο, αφού το μόνο που

μπόρεσε να κάνει ήταν ν' ανοίξει τα μάτια του και να κοιτάξει την Τοσοδούλα. Αυτή στεκόταν εκεί, κρατώντας ένα κομμάτι σάπιο ξύλο στο χέρι, μιας και δεν είχε άλλο φανάρι.

«Σ' ευχαριστώ, σ' ευχαριστώ, όμορφο κοριτσάκι», είπε το άρρωστο χελιδόνι. «Μ' έχεις ζεστάνει τόσο καλά, που σύντομα θα ξαναγίνω δυνατό και θα πετάξω έξω, στο φως του ήλιου».

«Αχ», είπε η Τοσοδούλα, «κάνει ακόμα κρύο έξω - το χιόνι και η παγωνιά απλώνονται παντού. Γι' αυτό μείνε κι άλλο στο ζεστό σου κρεβάτι κι εγώ θα σε φροντίζω».

Μετά πήγε κι έφερε στο χελιδόνι λίγο νερό μέσα σ' ένα φύλλο και το πουλί ήπιε και στη συνέχεια της διηγήθηκε πώς είχε πληγώσει μια από τις φτερούγες του σ' ένα θάμνο με αγκάθια κι έτσι δεν μπορούσε να πετάξει τόσο γρήγορα, όσο τ' άλλα χελιδόνια, όταν ήρθε η ώρα να ταξιδέψουν σε πιο ζεστές χώρες. Όσοι, κάποια στιγμή, είχε πέσει εξαντλημένο στο χώμα και από εκείνη τη στιγμή δε θυμότανε πια τίποτα, ούτε το πώς είχε βρεθεί σ' αυτό το μέρος.

Όλο το χειμώνα το χελιδόνι τον πέρασε μέσα στο λαγούμι. Η Τοσοδούλα το φρόντιζε και το αγάπησε πολύ. Μα δεν είπε κουβέντα γι' αυτό στον τυφλοπόντικα ή στον αρουραίο, γιατί αυτοί πολύ λίγο νοιαζόντουσαν για τα πουλιά.

Επιτέλους, ήρθε η άνοιξη και οι αχτίδες του ήλιου άρχισαν να διαπερνούν τη γη. Το χελιδόνι αποχαιρέτησε την Τοσοδούλα και ξανάνοιξε την τρύπα που είχε κάνει ο τυφλοπόντικας στη στέγη του λαγουμιού. Η λιακάδα έκανε και τους δυο να χαρούνε.

Και τότε το χελιδόνι ρώτησε την Τοσοδούλα αν ήθελε να φύγει μαζί του. Θα μπορούσε να καθότανε στην πλάτη του και να πετάξουν μακριά, προς τα εκεί που ήτανε το πυκνόφυλλο πράσινο δάσος. Μα η Τοσοδούλα ήξερε πως ο γερο-αρουραίος θα στενοχωριότανε, αν τον εγκατέλειπε με τέτοιο τρόπο.

«Όχι, δεν μπορώ να έρθω», αρνήθηκε.

«Τότε αντίο, αντίο, καλόκαρδο κοριτσάκι!» είπε το χελιδόνι και πέταξε έξω, μέσα στη λιακάδα.

Η Τοσοδούλα το κοίταξε ν' ανεβαίνει στον ουρανό και τα μάτια της γέμισαν δάκρυα, γιατί το είχε πολύ αγαπήσει αυτό το φτωχό χελιδονάκι.

«Τοίου, τοίου!» κελάηδησε το πουλί, καθώς πετούσε προς το πυκνό δάσος.

Η Τοσοδούλα ήταν τώρα πολύ λυπημένη. Δεν ήταν μόνο που δεν της επέτρεπαν να βγει έξω στο φως του ήλιου, μα και το καλαμπόκι ήταν τόσο ψηλό, που έμοιαζε ίδια μ' ένα πανύψηλο δάσος.

«Πρέπει να ετοιμάσεις τα προικιά σου αυτό το καλοκαίρι », είπε μια μέρα ο αρουραίος.

Ο γείτονάς τους, ο τυφλοπόντικας με το βελούδινο παλτό, του είχε ζητήσει την άδεια να παντρευτεί την Τοσοδούλα.

«Πρέπει να έχεις ρούχα και λινά και μάλλινα, μα και πολλές κουβέρτες και σεντόνια, όταν γίνεις γυναίκα του τυφλοπόντικα».

Η Τοσοδούλα ήταν αναγκασμένη να δουλεύει σκληρά με το αδράχτι της κι ο τυφλοπόντικας, για να τη βοηθήσει, πλήρωσε τέσσερις αράχνες, για να υφαίνουν τα προικιά της νύχτα και μέρα. Κάθε βράδυ τους έκανε επίσκεψη και κάθε φορά έλεγε πως όταν τέλειωνε το καλοκαίρι και ο ήλιος θα έπαυε να είναι τόσο πολύ ζεστός και να ψήνει τη γη και να την κάνει σκληρή σαν πέτρα, τότε πια θα μπορούσαν να κάνουνε το γάμο τους. Μα η Τοσοδούλα δε χαιρότανε με όλα αυτά, γιατί καθόλου δεν την ενδιέφερε ο γερο-τυφλοπόντικας.

Κάθε πρωί, όταν ο ήλιος ανέτελλε, και κάθε βράδυ, την ώρα της δύσης, εκείνη έβγαινε έξω στο χωράφι κι αν τύχαινε να φυσά, οπότε ο άνεμος χώριζε σε ομάδες τις φούντες του καλαμποκιού, κατάφερνε να ξεχωρίσει το χρώμα του ουρανού και τότε σκεφτότανε πόσο όμορφα και φωτεινά ήταν τα χρώματα της φύσης . Ήθελε, ακόμα, να ξαναδεί το αγαπημένο της το χελιδόνι. Μα αυτό δεν ξαναγύρισε. Είχε πετάξει μακριά, προς τα εκεί που ήταν το πράσινο πυκνό δάσος.

Όταν ήρθε το φθινόπωρο, όλη η προίκα της Τοσοδούλας ήταν έτοιμη.

«Σε τέσσερις εβδομάδες θα γίνει ο γάμος», είπε ο αρουραίος, μα η Τοσοδούλα, κλαίγοντας, του απάντησε πως δεν ήθελε να παντρευτεί τον τυφλοπόντικα.

«Ανοησίες!» είπε ο αρουραίος. «Μην είσαι τόσο δύσκολη! Θα έχεις ένα λαμπρό σύζυγο! Σκέψου πως ακόμα κι αυτή η βασίλισσα δεν έχει ένα τόσο όμορφο μαύρο βελούδινο παλτό. Και μην ξεχνάς τα πλούτη που κρύβονται στην κουζίνα και στο κελάρι του. Πρέπει να ευγνωμονείς την καλή σου τύχη».

Έφτασε, λοιπόν, η μέρα του γάμου. Ο τυφλοπόντικας είχε ήδη φτάσει, για να πάρει την Τοσοδούλα. Κι αυτή ήταν αναγκασμένη να πάει και να ζήσει μαζί του βαθιά, κάτω από τη γη. Δε θα μπορούσε ποτέ πια να βγει στη λαμπερή λιακάδα, γιατί ο τυφλοπόντικας δεν άντεχε στο φως. Με τη λύπη να γεμίζει την καρδιά της, πήγε να πει ένα τελευταίο αντίο στον ολόφωτο ήλιο. Όσο ζούσε ακόμα στο σπίτι του αρουραίου, της επέτρεπαν να φτάσει μέχρι την πόρτα.

«Αντίο, φωτεινέ ήλιε!» είπε σηκώνοντας τα χέρια ψηλά προς το μέρος του και, στη συνέχεια, άρχισε να περπατά εκεί γύρω.

Το καλαμπόκι το είχαν θερίσει και μόνο οι καλαμιές είχαν απομείνει.

«Αντίο! Αντίο!» ξανάπε και τύλιξε τα μπράτσα της γύρω από ένα μικρό λουλούδι, που φύτρωνε ανάμεσα στα καλάμια. «Αν τύχει και δεις το χελιδόνι, πες του πως του στέλνω την αγάπη μου».

Εκείνη τη στιγμή ήταν που άκουσε ένα κελήδησιμα -τοίου, τοίου- ακριβώς πάνω από το κεφάλι της. Ήταν το χελιδόνι.

Πόσο ευτυχισμένο ένιωσε όταν είδε την Τοσοδούλα του!

Εκείνη βιάστηκε να του πει πως σήμερα ήταν η μέρα που αναγκαζότανε να παντρευτεί τον τυφλοπόντικα και να πάει να ζήσει στο σκοτεινό σπίτι του, κάτω από τη γη, στα βάθη που ποτέ δεν τα φώτιζε το φως του ήλιου. Κι όπως τα έλεγε όλα αυτά και τα σκεφτότανε, τα δάκρυα έτρεχαν από τα μάτια της.

«Έρχεται ο κρύος χειμώνας», είπε το χελιδόني. «Θα πετάξω για τις χώρες που ο καιρός είναι ζεστός. Τι λες, έρχεσαι μαζί μου; Θα κάτσεις πάνω στην πλάτη μου και θα δεθείς με τη ζώνη σου. Θα αφήσουμε τον τυφλοπόντικα στο σκοτεινό σπιτάκι του. Θα πετάξουμε μακριά, πολύ μακριά, πάνω από τα βουνά, σε μια χώρα όπου ο ήλιος είναι πιο φωτεινός και το καλοκαίρι ποτέ δεν τελειώνει και όπου λουλούδια και δέντρα στολίζουν τα πάρκα της. Αχ, έλα μαζί μου, αγαπημένη μικρή Τοσοδούλα, εσύ που μου έσωσες τη ζωή, όταν ήμουνα αναισθητο, ξυλιασμένο, κάτω εκεί, στο σκοτεινό λαγούμι».

«Ναι, θα έρθω μαζί σου!» είπε η Τοσοδούλα.

Κάθισε στην πλάτη του χελιδονιού κι έδεσε τη ζώνη της σ' ένα από τα φτερά του. Και τότε το χελιδόني πέταξε ψηλά, πάνω από δάση και λίμνες, πάνω από πανύψηλα βουνά, εκεί που το χιόνι ποτέ δε λιώνει. Ο παγωμένος αέρας την έκανε ν' ανατριχιάζει και σύρθηκε μέσα στα ζεστά πούπουλα του πουλιού. Μόνο το κεφάλι της άφησέ απέξω, για να θαυμάζει τα υπέροχα τοπία που περνούσαν.

Έφτασαν κάποτε στις θερμές χώρες. Η Τοσοδούλα ποτέ δεν είχε ξαναδεί ένα τόσο λαμπρό φως. Ο ουρανός λες κι ήταν πιο ψηλά, ενώ στους δρόμους φύτρωναν αμπέλια με νόστιμα πολύχρωμα σταφύλια. Λεμόνια και πορτοκάλια κρεμόντουσαν από τα δέντρα. Και ο αέρας μοσχομύριζε από το άρωμα της μυρτιάς και των αγριοβότανων. Όμορφα παιδιά έπαιζαν ανάμεσα σε πεταλούδες με φωτεινά χρώματα.

Το χελιδόني, όμως, δε σταμάτησε να πετά και το τοπίο γινόταν ολοένα και πιο όμορφο. Μέχρι που έφτασαν σε μια λίμνη, όπου στις όχθες της ήταν χτισμένο ένα παλάτι. Ήταν φτιαγμένο, πριν από χρόνια, με μάρμαρο εκτυφλωτικά λευκό. Κληματαριές μπλέκονταν στις κολόνες του. Και στις πιο ψηλές κορφές του υπήρχαν χελιδονοφωλιές! Σε μια από αυτές έμενε και το χελιδόني της Τοσοδούλας!

«Εδώ είναι το σπίτι μου!» της είπε εκείνο. «Μα, σαν θέλεις, μπορείς να διαλέξεις να μείνεις σ' ένα απ' αυτά τα όμορφα λουλούδια, που φυτρώνουν εδώ γύρω. Θα σε κατεβάσω σ' αυτό κι έτσι εσύ θα γνωρίσεις, σ' αυτό το καινούριο σου σπιτικό, όλη την ευτυχία που η καρδιά σου λαχταρά,,».

«Αχ, πόσο θα μ' άρεσε κάτι τέτοιο!» φώναξε εκείνη και χτύπησε όλο χαρά τα δυο της χέρια.

Μια μεγάλη άσπρη κολόνα ήταν πεσμένη στο χώμα. Είχε σπάσει σε τρία κομμάτια κι ανάμεσά τους φύτρωναν ψηλά λευκά λουλούδια. Το χελιδόνι κατέβασε την Τοσοδούλα και την ακούμπησε στα πέταλα ενός από αυτά τα λουλούδια.

Μα τι έκπληξη περίμενε την Τοσοδούλα! Εκεί, στη μέση του λουλουδιού, ήταν ένας μικροσκοπικός πρίγκιπας, τόσο όμορφος και λεπτοκαμωμένος, που λες κι ήταν φτιαγμένος από γυαλί. Πάνω στο κεφάλι του φορούσε το πιο όμορφο στέμμα που μπορούσες να δεις και στους ώμους του υπήρχαν φωτεινά φτερά, που λαμποκοπούσαν. Μα το πιο σπουδαίο από όλα ήταν ότι δεν ήταν καθόλου πιο μεγαλόσωμος από την Τοσοδούλα.

Ήταν το πνεύμα του λουλουδιού. Σ' όλα τα λουλούδια υπάρχει κι από ένα παρόμοιο μικροσκοπικό πλασματάκι. Μα αυτός ήταν ο βασιλιάς τους.

«Πόσο όμορφος είναι!» ψιθύρισε η Τοσοδούλα στο χελιδόνι. Ο πρίγκιπας στην αρχή φοβήθηκε με το χελιδόνι, που στα μάτια του φάνταζε γιγάντιο. Μα όταν είδε την Τοσοδούλα, γέμισε από χαρά. Ήταν το πιο όμορφο κορίτσι που είχε δει στη

ζωή του, πιο όμορφο κι από τις νεράιδες του λουλουδιού του. Έβγαλε τη χρυσή κορόνα από το κεφάλι του και την ακούμπησε στο δικό της. Ύστερα ζήτησε να μάθει το όνομά της και τη ρώτησε αν ήθελε-να γίνει γυναίκα του και βασίλισσα όλων των λουλουδιών.

Λοιπόν, αυτός ήταν ένας σύζυγος που μπορούσε να τον ερωτευτεί -πολύ διαφορετικός από το γιο της βατραχίνας ή το γερο-τυφλοπόντικα. Είπε, λοιπόν, το ναι στον όμορφο πρίγκιπα.

Και τότε από κάθε λουλούδι ξεπήδησε ένα μικροσκοπικό πλασματάκι, κορίτσι ή αγόρι, άντρας ή γυναίκα. Όλα τους ήταν πανέμορφα, όλα τους τρισχαριτωμένα. Το καθένα έφερε στην Τοσοδούλα κι ένα δώρο. Μα το πιο όμορφο από αυτά τα δώρα ήταν ένα ζευγάρι φτερά, που τα στερέωσαν στους ώμους της. Τώρα μπορούσε κι αυτή να πετάξει από λουλούδι σε λουλούδι.

Όλοι διασκέδαζαν, λες κι ήταν μια καλοκαιριάτικη γιορτή. Το χελιδόني, από τη φωλιά του, πήρε κι αυτό μέρος τους κελήδησε το πιο όμορφο από τα τραγούδια του. Μα ήταν, συνάμα, και λυπημένο. Αγαπούσε τόσο την Τοσοδούλα, που στενοχωριόταν που την έχανε.

«Δε θα σε φωνάζουμε πια Τοσοδούλα!» είπε ο πρίγκιπας του λουλουδιού. «Δεν είναι όνομα που ταιριάζει σ' ένα χαριτωμένο πλάσμα, όπως εσύ. Θα σε φωνάζουμε Μάγια!».

«Αντίο! Αντίο!» είπε το χελιδόني, όταν έφτασε και πάλι ο καιρός να φύγει από τη ζεστή τη χώρα και να πετάξει μέχρι τη Δανία. Εκεί είχε μια μικρή φωλιά, πλάι στο παραθύρι ενός άντρα που λέει παραμύθια.

« Άκου! Άκου!» κελήδησε το χελιδόني στον παραμυθά...

Και...

Να πώς μάθαμε αυτή την ιστορία.

Κείμενο ιδιαίτερα τρυφερό, αισθαντικό και, κυρίως προς το τέλος, πλούσιο σε ευρήματα. Όμως, ίσως να παρατηρούσε κανείς, αυτό ακριβώς το τέλος είναι που εκπέμπει και μια συμβατικότητα. Ο πρίγκιπας, ο γάμος ένα happy end.

Αλλά σε μια τέτοια διαπίστωση εγώ εκφράζω τη διαφωνία μου. Το τέλος δείχνει συμβατικό, μόνο αν διαβαστεί επιπόλαια· όπως επιπόλαια θα χαρακτηριζόταν η Τοσοδούλα σαν γλυκερή ύπαρξη. Σίγουρα είναι μια «αθόρυβη» προσωπικότητα. Οι άλλοι, ο περίγυρος, την προσέχουν κυρίως για την ομορφιά της. Αλλά εκείνη, κάτω αυτό το σχεδόν απρόσωπο της θέλησής της, καλύπτει ένα πάθος και μια δύναμη που, όταν θέλει να τα εκφράσει, το κάνει σύμφωνα με τους δικούς της όρους.

Η Τοσοδούλα γεννήθηκε μετά από την έντονη επιθυμία μιας γυναίκας ν' αποκτήσει ένα παιδί. Και γεννήθηκε, μάλλον φύτρωσε, κάτω από κάποιους νόμους υπερφυσικούς. Το όνειρο λοιπόν ενός ανθρώπου, της μητέρας, εκπληρώνεται με τρόπους μαγικούς. Είναι, έτσι, λογικό αυτό το αποτέλεσμα συνύπαρξης ενός ονείρου

και μιας μαγείας να διαθέτει ιδιαίτερη ομορφιά, αλλά και να καταπιέζεται σε μόνιμη βάση, αφού ξεφεύγει από τη φυσιολογική νομοτέλεια.

Είναι εύκολο να διαπιστώσουμε τη γονική καταπίεση. Αυτή την περιφημη κτητική διάθεση που έχουν οι γονείς για τα παιδιά τους και η οποία τελικά τα εμποδίζει σε μια φυσιολογική ωρίμανση. Η Τοσοδούλα θα μείνει για πάντα τοσοδούλα: έρμαιο των ορέξεων ενός κόσμου άγριου και εγωιστικού.

Και γρήγορα ο κόσμος αυτός θα δώσει το «παρών» του. Οι μητρικές φροντίδες δεν έχουν καθόλου προετοιμάσει το παιδί να αντιμετωπίσει τη σκληρή πλευρά της κοινωνίας. Η βατραχίνα θ' αρπάξει την Τοσοδούλα και θα θελήσει να τη χρησιμοποιήσει προς δικό της όφελος αδιαφορώντας για τα όποια συναισθήματα του παιδιού. (Στο σημείο αυτό ας σημειώσουμε πως ποτέ η ηλικία του κοριτσιού δε δηλώνεται). Είναι άραγε τόσο δύσκολο να δούμε την εικονογράφηση της κοινωνικής αδικίας μέσα στα πρόσωπα των δύο βατράχων;

Μια πρόσκαιρη λύση στο πρόβλημα «ύπαρξη της Τοσοδούλας μέσα στην κοινωνία» θα δώσουν τα ψάρια. Μικρά, ανώνυμα, μα και ενωμένα. Άρα «εν τη ενώσει η ισχύς», αλλά και πώς γίνεται να ενταχθείς σε μια τέτοια ομαδοποίηση, όταν έχεις προικιστεί -ή μήπως ευνουχιστεί- με τη σφραγίδα της μοναδικότητας;

Η Τοσοδούλα απολαμβάνει μιαν αναγνώριση της μοναδικότητάς αυτής, καθώς τα πουλιά κελαηδούν εμπνευσμένα από την ομορφιά της. Μα είναι μια εφήμερη αναγνώριση ή μια αναγνώριση δίχως ουσιαστικό αντίκρισμα. Το νερό κυλάει και παρασύρει συνέχεια το μικροσκοπικό πλάσμα.

Και θα έρθει, βέβαια, η στιγμή της συνάντησης με την πεταλούδα. Πλάσμα κι αυτή όμορφο, όσο όμως και μοναχικό. Έτσι, η βοήθειά της είναι καταδικασμένη να διαλυθεί από την παρουσία του σκαθαριού. Το κοινωνικό γλοιώδες που εξέφραζαν οι βάτραχοι αντικαθίσταται από το σκληρό που εκπέμπουν οι μορφές των σκαθαριών. Για δεύτερη φορά η χρησιμοποίηση του ενός από τους πολλούς. Και για πρώτη φορά παρουσιάζεται ο κίνδυνος της αλλοτρίωσης. Η Τοσοδούλα αμφιβάλλει για το μοναδικό προσόν της, την ομορφιά της, όταν το πλήθος εκ- φράζει την απαξίωσή του

προς αυτήν. Η αμφιβολία δημιουργεί την πλήρη εξάντληση και παράδοση, που στο συγκεκριμένο παραμύθι εκφράζονται με τις κακουχίες, αλλά κορυφώνονται με την απόφαση της Τοσοδούλας να μπει μέσα στο υπόγειο σπίτι του αρουραίου.

Αυτός ασφαλώς και δε θέλει να εκμεταλλευτεί το πλάσμα που ζητάει καταφύγιο στην τρύπα του. Ο αρουραίος εκφράζει το χαμηλό, όχι όμως εξαθλιωμένο, επίπεδο της κοινωνικής πυραμίδας. Είναι πονόψυχος αλλά δίχως φαντασία. Το μόνο που θαυμάζει, χωρίς όμως και να διανοείται να το πραγματώσει, είναι το σπίτι και η οικονομική άνεση του τυφλοπόντικα.

Τα δυο τρωκτικά εικονογραφούν τα αστικά στρώματα. Αλλοτριωμένα, δίχως φαντασία, με μια προκαθορισμένη τάξη αξιών. Τα γεμάτα κελάρια είναι ο μόνος τους σκοπός και η αποφυγή του ηλιακού φωτός. Στην κατάσταση που βρίσκονται δεν αντέχουν το ασυμβίβαστο που εκφράζει μια ακτίνα. Δε θα θελήσουν να εκμεταλλευτούν την Τοσοδούλα. Το γάμο, που ο ένας της προτείνει και ο άλλος την πιέζει να κάνει, τον βλέπουν σαν μια ιδανική λύση στο πρόβλημά της. (Ο τυφλοπόντικας ίσως και να διακατέχεται από κάποια, αρκετά αθώα, υστερόβουλα συναισθήματα). Πάντως είναι ανίκανοι να σχεδιάσουν οτιδήποτε άλλο.

Έτσι, όταν το χελιδόνι θα βρεθεί μέσα στο λαγούμι τους (το σύμβολο της ελευθερίας μέσα στο σύμβολο της σκλαβιάς), εκείνοι θα το προσπεράσουν με επιφανειακή αδιαφορία· στην ουσία με το βαθύτερο φόβο προς το τολμηρό, που η μορφή ενός χελιδονιού συμβολίζει. 1

Μα στην Τοσοδούλα το πουλί ξυπνά τις δυνάμεις αντίδρασης δυνάμεις που θα την οδηγήσουν στη φυγή. Για μια ακόμα φορά το σύμβολο της τρυφεράδας και της ομορφιάς γλιτώνει από τον κλοιό της ισοπέδωσης και από τον κίνδυνο της εξαφάνισης.

Και αρχίζει το μεγάλο ταξίδι· η μοναδική συνειδητοποιημένη πράξη αντίδρασης. Η πορεία προς τη χώρα με τον ήλιο και τα λουλούδια. Εκεί πλέον υπάρχει η μέγιστη ανταμοιβή μιας παρουσίας που διαθέτει το μοναδικό χάρισμα της τρυφερής ομορφιάς. Στη θέση των βατράχων, του σκαθαριού και του τυφλοπόντικα είναι το

αέρινο πνεύμα ενός λουλουδιού που σχηματοποιείται στη μορφή ενός πρίγκιπα αντιστοίχου ύψους μ' αυτό της Τοσοδούλας. Όπου υπήρξε ο κίνδυνος να εδραιωθεί η κυριαρχία του σάλτου ή του λαγουμιού, τώρα βασιλεύει η πανδαισία των χρωμάτων και της αναγνώρισης.

Επιτέλους, η Τοσοδούλα βρήκε το χώρο που μπορεί να υπάρξει, που απόλυτα της αρμόζει. Έτσι όμως το τέλος δε θεωρείται συγκαταβατικό· έχει τις διαστάσεις μιας δίκαιης νομοτέλειας.

Αλλά εκτός από αυτή την ανάγνωση του παραμυθιού, υπάρχουν και πλείστες άλλες.

Ας επισημάνουμε το αδύναμο πλάσμα που περνάει από διάφορα χέρια ισχυρών και που ένας από αυτούς, το χελιδόνι, ίδια με θεϊκός υπότης, θα της χαρίσει την ευτυχία της αληθινής ελευθερίας, ενώ οι προηγούμενοι επεδίωκαν την απόλυτη καταπίεση. Είναι μια ανάγνωση που παραπέμπει ίσως σε μυθιστορήματα του τύπου «ξεχνιέμαι», αλλά μόνο αν η Τοσοδούλα αναγνωριστεί σαν έκφραση του καταπιεζόμενου, άβουλου και ανίσχυρου θηλυκού.

Αντίθετα, αν τη δούμε σαν παρομοίωση μιας ομοφυλόφιλης επιθυμίας (κάτι που αρκετοί ερευνητές αποδίδουν στον Άντερσεν), τότε η ανάγνωση αποχτάει άλλου βεληνεκούς δυνατότητες. Και το χελιδόνι, που εξακολουθεί να παρακολουθεί, γίνεται ένα ακόμη σύμβολο· αυτό του μόνιμου προσάτη, της δυνατής αγκαλιάς που χαρίζει και ποτέ δε σταματά να υπόσχεται. Και, πιο πέρα προχωρώντας, είναι σύμβολο φαλλικό· καθαρά αρσενικό, όσο και απόλυτα ερωτικό.

Επίσης μπορούμε να δούμε την Τοσοδούλα σαν εκφραστή του όποιου καταπιεζόμενου, που η σωτηρία του ελλοχεύει σε καλές συγκυρίες και σε χώρους εξωπραγματικούς. Τότε, έχουμε ένα αναγνωστικό αποτέλεσμα κοινωνικής ιδεολογίας. Αυτής που τοποθετεί την ανατροπή σε χώρους μη επαναστατικής έκφρασης (κι εδώ αναγνωρίζουμε το δισταγμό του Άντερσεν να προχωρήσει σε μια ριζοσπαστική ανατροπή ενός κοινωνικού γίγνεσθαι από το οποίο ο ίδιος και κέρδιζε αλλά και καταπιεζόταν).

Σίγουρα δεν εξάντλησα ούτε την κάθε ανάγνωση ούτε και τις όποιες ποικιλίες της. Αλλά νομίζω πως απέδειξα αυτό που στην αρχή δήλωσα: Ένα παραμύθι είναι ένα κείμενο που απευθύνεται όχι μόνο στα παιδιά· αφορά και τους ενηλίκους, και μάλιστα τους αφορά με πολλαπλή οντότητα.

Αυτή η διαπίστωση δεν είναι κάτι καινούριο· όμως στον καιρό μας έχει σχεδόν ξεχαστεί. Θέλησα, απλά και μόνο, να την υπενθυμίσω. Πιστεύω πως και η ίδια το δικαιούται και η κοινωνία μας το έχει ανάγκη.

[Η μετάφραση του παραμυθιού αυτού, περιέχεται στο βιβλίο Χανς Κρίστιαν Άντερσεν: Εκλεκτά παραμύθια, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1981]

ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΑΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Είναι για κάτι το απόλυτα αναγνωρισμένο ως προς την αξία του για τη σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητας ενός παιδιού το διάβασμα καλών λογοτεχνικών βιβλίων.

Μέσα από αυτά και με τη δική τους βοήθεια το παιδί όχι μόνο εμπλουτίζει τις γνώσεις του, αλλά και διαμορφώνει μια σωστή προσωπικότητα. Η λογοτεχνία οπλίζει τον άνθρωπο με ευαισθησία, αισθαντικότητα, φαντασία, ανθρωπιά, προβληματισμό. Τον οπλίζει δηλαδή με αυτά τα εφόδια που δημιουργούν σωστά μέλη μιας κοινωνίας. Και είναι ιδιαίτερα σημαντικό αυτός ο εμπλουτισμός ν' αρχίσει από τα πρώτα χρόνια της ζωής. Γιατί τότε και πιο βαθύς θα είναι και πιο αποτελεσματικός.

Πέρα όμως από αυτά όλα, το παιδί από την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων αποχτάει και κάποιες άλλες γνώσεις ας τις πούμε πιο πρακτικές. Μέσα από ένα λογοτεχνικό κείμενο (παραμύθι, διήγημα, μυθιστόρημα, ποίημα) είναι δυνατό να πλησιάσει μια ιστορική στιγμή του παρελθόντος να γνωρίσει μιαν άλλη χώρα, έναν άλλον πολιτισμό, να κατανοήσει τα προβλήματα άλλων ανθρώπων· να μνηθεί σε οικολογικά θέματα, σε επιστημονικά επιτεύγματα. Μα πάνω από όλα η αγάπη του για

το βιβλίο θα κάνει το παιδί να πολεμήσει αποτελεσματικά τη στείρα μοναξιά. Θα του αναπτύξει την ενδοσκόπηση, την περιουλογή και τη δυνατότητα να προβληματίζεται, να οραματίζεται και να πιστεύει στο μέλλον του πολιτισμού μας. Θα το κάνει κίτταρο ζωντανό, συνεχώς σε πράξεις έρευνας και αμφισβήτησης εμπλεκόμενο.

Αυτά σε συντομία είναι τα κέρδη που το παιδί αποκομίζει από την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων. Το θέμα είναι πώς θα επιτευχθεί αυτή η πρώτη γνωριμία που θα μετατραπεί σε σχέση αγάπης.

Στο σημείο αυτό κύριο ρόλο παίζουν η οικογένεια και το σχολείο. Αυτοί οι δύο χώροι είναι που θα βοηθήσουν το παιδί να πλησιάσει, να γνωρίσει και ν' αγαπήσει το βιβλίο. Βέβαια, κύριος συντονιστής μιας τέτοιας προσπάθειας πρέπει να είναι το κράτος. Με τη δική του μέριμνα θα δημιουργηθούν οι απαραίτητες υποδομές (σχολικές, δημοτικές βιβλιοθήκες, επιδοτήσεις, μέσα μαζικής ενημέρωσης, υλικά και ηθικά κίνητρα). Όμως από ένα σημείο και μετά ο γονιός και ο δάσκαλος παίζουν το δικό τους πρωτεύοντα ρόλο.

Δε θα ήθελα στα πλαίσια ενός σύντομου σημειώματος να ξεχωρίσω αυτούς τους δύο ρόλους. Άλλωστε τα πιο καλά αποτελέσματα θα προέλθουν από τη συνεργασία τους. Πρέπει και οι δύο να δώσουν ερεθίσματα στο παιδί. Να του δείξουν την πολλαπλότητα της οντότητας ενός βιβλίου. Να το πείσουν πως το κάθε βιβλίο είναι συντροφιά όσο και παιχνίδι· προβληματισμός όσο και ξεκούραση. Αυτά όλα μπορούν να γίνουν κατανοητά σε έναν ανήλικο με κάποιες διαδικασίες οι οποίες σ' ένα μεγάλο μέρος τους διαφέρουν από κάποιες αντίστοιχες που τυχόν θα αφορούσαν τον προσηλυτισμό ενός ενήλικου. Διαφέρουν μάλλον ως προς την τεχνική τους αναντίρρηση έχουν τους ίδιους στόχους.

Ας δούμε λοιπόν κάποιους πρακτικούς τρόπους εφαρμογής αυτής της προσπάθειας. Είναι κάποιιοι τρόποι που μπορούν να εφαρμοστούν στο σπίτι ή στην τάξη από μια ομάδα παιδιών ή μεμονωμένα:

- Να παροτρύνουμε το παιδί ν' αφηγηθεί με δικά του λόγια μια ιστορία που έχει διαβάσει. Αλλά και να πλάσει, πάλι μόνο του, μια απλή υπόθεση, κάτι σαν το σκελετό ενός βιβλίου.

- Αφού διαβάσει ένα βιβλίο, μπορεί να κρατήσει ένα ημερολόγιο των σκέψεων και των πράξεων των ηρώων του συγκεκριμένου βιβλίου.

- Να το προτρέψουμε να επικοινωνήσει με το συγγραφέα (εφόσον είναι βέβαια δυνατό) με γράμμα ή τηλεφώνημα, αλλά και με συνάντηση. Έτσι θα κουβεντιάσει τις απόψεις του, θα γνωρίσει τον ίδιο το δημιουργό και θα δημιουργηθεί μια στενή σχέση.

- Μια ομάδα παιδιών, αφού διαβάσει ένα βιβλίο, μπορεί να το παρουσιάσει σε θεατρική μορφή. Θα διευρυνθούν μ' αυτό τον τρόπο τα θέματα και οι απόψεις του κειμένου.

- Μπορεί ο μικρός αναγνώστης να ζωγραφίσει ένα καινούριο εξώφυλλο, νέες εικόνες.

- Κάτι το ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι να δώσει ο αναγνώστης ένα άλλο, καθαρά δικό του τέλος στην υπόθεση. Αλλά και να σκεφτεί πώς θα εξελισσόταν το έργο, αν κάποιο από τα κύρια πρόσωπα ήταν διαφορετικό ή και δεν υπήρχε καθόλου.

- Μια ομάδα παιδιών μπορεί να δημιουργήσει μια «ραδιοφωνική» ή «τηλεοπτική» εκπομπή, με γνώμες αναγνωστών, συνέντευξη με το συγγραφέα, τον εικονογράφο και στη συνέχεια να παρουσιαστεί αυτή η «εκπομπή» σε άλλα παιδιά ή και σε ενηλίκους.

- Να διακοσμήσει κάποιους χώρους με εικόνες του βιβλίου.

- Να φτιάξει ένα λεύκωμα με υλικό (φωτογραφίες, άρθρα κτλ.) σχετικό με το θέμα ή την ιστορική περίοδο ή τη χώρα που έχει να κάνει με την υπόθεση του βιβλίου.

- Να ψάξει για άλλα βιβλία με το ίδιο θέμα ή παρόμοιο.

- Να διαβάσει τα υπόλοιπα βιβλία του ίδιου συγγραφέα.

- Να δει εικόνες που έκανε ο ίδιος ο εικονογράφος.

Όλες αυτές οι ιδέες, καθώς και άλλες που τυχόν μπορεί να βρεθούν έχουν στόχο τους να φέρουν το βιβλίο από το απόμακρο ράφι μιας βιβλιοθήκης μέσα στην καθημερινή ζωή του παιδιού και του περιβάλλοντός του. Είναι εύκολες στην πραγμάτωσή τους και ιδιαίτερα αποτελεσματικές.

Από τον ενήλικο-εμπυχωτή το μόνο που απαιτούν είναι ελάχιστος χρόνος, κάμποσο κέφι και πολλή πίστη στην αξία του λογοτεχνικού βιβλίου.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΚΑΠΟΙΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Από τη Μεταπολίτευση και μετά αρχίζει η μεγάλη άνοδος της παιδικής λογοτεχνίας. Συνεχείς εκδόσεις, ολοένα νέοι συγγραφείς και εικονογράφοι, αύξηση κριτικών σημειωμάτων, καταγραφές των διαμορφούμενων τάσεων και μια πληθώρα εκδηλώσεων σχετικών με το θέμα, που ξεκινούν από το κέντρο 'και φτάνουν μέχρι και τις πιο απόμακρες περιοχές της χώρας.

Όλος αυτός ο οργανισμός κινείται -αλλά και κινεί- από ομάδες ανθρώπων που έχουν ένα άμεσο ενδιαφέρον για το θέμα. Είναι εκπαιδευτικοί, κυρίως δάσκαλοι, και γονείς. Είναι άτομα που ενδιαφέρονται άμεσα για την πνευματική καλλιέργεια των παιδιών, άτομα που έχουν συνειδητοποιήσει τι σημαίνει να έρθει το βιβλίο σε στενότερη επαφή με όσο γίνεται περισσότερα παιδιά. Και στην προσπάθειά τους αυτή βρίσκουν αμέριστη συμπαράσταση εκ μέρους των συγγραφέων. Σχεδόν στο σύνολό τους οι δημιουργοί βιβλίων για παιδιά διασχίζουν μεγάλες αποστάσεις, αφιερώνουν σημαντικό μέρος του ελεύθερου χρόνου τους και προσπαθούν να βρουν τρόπους να

δείξουν πως η παιδική λογοτεχνία έχει τη δική της οντότητα σε επίπεδο αισθητικής αξίας, μα και το δικό της όγκο στο οικοδόμημα «πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου».

Οι σχετικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα είναι λοιπόν πολυσήμαντες εκφράσεις κοινωνικής προσφοράς. Αλλά, και όπως άλλωστε είναι φυσικό, απαιτούν και μια σωστή οργάνωση, έτσι ώστε να επιφέρουν σωστά αποτελέσματα. Το σύνθημα «το βιβλίο στο λαό» εύκολα παίρνει λαϊκίστικες διαστάσεις, αν αφηθεί η υλοποίησή του σε εκδηλώσεις που δε διαθέτουν πέρα από το πάθος και μια συγκεκριμένη ιδεολογική, πολιτιστικού εύρους, οργάνωση.

Το βιβλίο, ναι, πρέπει να γίνει κτήμα όλων! Πρέπει να μετατραπεί σε πολύτιμο σύντροφο του κάθε ανθρώπου. Αλλά και χωρίς παράλληλα να χάσει το σεβασμό και τη μαγεία που εκπέμπει. Δεν είναι μόνο να το ανακαλύψουμε· είναι και να το γνωρίσουμε με τις πρέπουσες προϋποθέσεις.

Αυτό όμως πώς είναι δυνατό να επιτευχθεί, όταν αρκετές από τις αφιερωμένες σ' αυτό εκδηλώσεις μοιάζουν με πανηγύρια; Έγιναν εκδηλώσεις όπου η έκθεση βιβλίου συνοδευόταν με μουσικοχορευτική ατραξιόν; Έγιναν ομιλίες όπου οι συγγραφείς κλήθηκαν να συνυπάρξουν με караγκιοζοπαίχτες και ταχυδακτυλουργούς. Και ασφαλώς αξίζουν το σεβασμό μας τόσο τα μουσικοχορευτικά προγράμματα, αν βέβαια διαθέτουν μια ποιότητα, όσο και οι караγκιοζοπαίχτες, αν βέβαια σέβονται την παράδοση της τέχνης τους. Αλλά στο πλατύ κοινό, σ' αυτό το κοινό που καλείται ν' ανακαλύψει το βιβλίο, ποια τάχα εντύπωση δίνει το μυθιστόρημα, αν συνυπάρχει με το πρόσφατο λαϊκό τραγουδάκι και ποιες παραπλανητικές ταυτίσεις δημιουργούνται μεταξύ του συγγραφέα και του λαϊκού καλλιτέχνη του θεάτρου σκιών;- Ο σεβασμός προς πολλά δε σημαίνει και την εξομοίωσή τους. Όπως επίσης είναι απαράδεχτο να καλείται ένας συγγραφέας του οποίου το έργο είναι άγνωστο (ακόμα και σε επίπεδο τίτλων) από τους διοργανωτές της εκδήλωσης.

Αλλά αν κανείς μπορεί κάπως να παρακάμψει τέτοιες συνθήκες στο όνομα μιας πλατύτερης λαϊκής προσφοράς, δε γίνεται να μη σταθεί απόλυτα αρνητικά στη συνύπαρξη μιας συζήτησης σχετικά με το παιδικό βιβλίο με την οσμή που βγαίνει από

το κιόσκι του πλανόδιου σουβλατζή. Να προσπαθείς ν' αναπτύξεις την αξία του λογοτεχνικού έργου σ' ένα κοινό που ένα μέρος του μασουλά σποράκια! Είναι κάτι παραπάνω από ματαιοπονία· είναι ο αυτοχλευασμός της ίδιας σου της ύπαρξης.

Βέβαια, οι διοργανωτές τέτοιων εκδηλώσεων τα επιτρέπουν όλα αυτά στο όνομα της προσέλευσης του κοινού.

Αλλά ουκ εν τω πολλώ το ευ. Και τέτοιου είδους επαναστάσεις, εννοώ την πνευματική άνοδο τ ν πολλών, συντελούνται βραδυφλεγώς.

Ας προσέξουμε ακόμη και αυτή την ίδια τη σύνθεση των εκτεθειμένων βιβλίων. Όλα δεν είναι τα ίδια· θέλω να πω πως υπάρχουν λογίων λογίων βιβλία. Και δεν είναι σωστό δίπλα στην προσεγμένη έκδοση του έργου ενός καταξιωμένου συγγραφέα να συνυπάρχει το κακέκτυπο του ατάλαντου. Εδώ η ευθύνη των διοργανωτών απαιτεί την σε ικανοποιητικό βαθμό ενημέρωσή τους για όλα όσα κυκλοφορούν. Απαιτεί να έχουν μια διαμορφωμένη, άσχετα αν θα είναι και πλατιά και συνεχώς αναθεωρούμενη, αισθητική άποψη.

Όλα αυτά θα πρέπει να προσέχονται, όταν κάποιος φορέας αποφασίζει να διοργανώσουν μια εκδήλωση αφιερωμένη στο παιδικό βιβλίο. Διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος οι προσπάθειες, οι κόποι, ο χρόνος και τα χρήματα να ξοδευτούν όχι μόνο άσκοπα, αλλά και επικίνδυνα, σε αντίθεση προς τους επιδιωκόμενους στόχους.

Το πλατό κοινό να πλησιάσει το βιβλίο. Αλλά το πλησίασμα μέσω τέτοιων δρόμων επιφέρει την παραμορφωτική γνώση, τη λανθασμένη αντίληψη. Και στη θέση ενός κέρδους έχουμε ένα χάσιμο· και μάλιστα οριστικό.

Η αναγνώριση της συμβολής που προσφέρει το παιδικό βιβλίο στην πνευματική και ψυχική ανάπτυξη των παιδιών επέφερε και μια αύξηση των αντίστοιχων εκδόσεων . Νέοι συγγραφείς, νέα θέματα, νέες απόψεις και νέοι θεωρητικοί προβληματισμοί.

Στο βιβλίο αυτό ο Μάνος Κοντολέων, διαθέτοντας μια σημαντική πείρα, τόσο ως συγγραφέας, όσο και ως κριτικός της λογοτεχνίας για παιδιά, καταθέτει τους δικούς του προβληματισμούς πάνω σε θεωρητικά αλλά και πρακτικά ζητήματα του παιδικού

βιβλίου, με τρόπο τέτοιο, ώστε να επικοινωνεί με τους προβληματισμούς εκπαιδευτικών, συγγραφέων, σπουδαστών και γονιών.

Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΟΚΙΜΙΩΝ
ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΤΟΥ ΜΑΝΟΥ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΕΚΔΟΘΗΚΕ ΣΕ ΨΗΦΙΑΚΗ ΜΟΡΦΗ
ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 2023 ΜΕ ΕΠΙΜΕ
ΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ
ΦΑΡΣΑΡΗ ΚΑΙ ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΕΛΕΥ
ΘΕΡΑ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΥΠΟ ΑΔΕΙΑ
CREATIVE COMMONS (BY-NC-SA)
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΟΙΚΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

